

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ VE HATAY SORUNU (1920-1938)¹

Atatürk Period Turkey-Syria and Relationships (1923-1938)

Sedat AKDENİZ*

Öz

Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı sınırları içerisinde dahil edilen Suriye bölgesi, 1. Dünya savaşında önce İngilizler, sonra da Fransızlar tarafından işgal edilirken, 1918 Mondros ateşkes anlaşması ile Osmanlı bu bölgeyi kaybetmiştir. İtilaf devletleri arasında yapılan gizli anlaşma Sykes-Picot ile Fransız mandasına bırakılmıştır. 1946 yılında bağımsızlığını kazanana kadar Fransızların himayesinde kalmıştır. Kurtuluş savaşından sonra Suriye ile Sınır meseleleri, Suriye’de kalan Türkler gibi sorunlar meydana gelmiştir. En önemli Sorun ise Hatay Sorunu’ dur. Türkiye, Hatay meselesini sürekli gündemde tutmuş, Hatay’ın Türkiye’ye verilmesi için mücadelesini sürdürmüştür. Bu çalışmada, Atatürk Döneminde Türkiye- Suriye ilişkileri daha çok Suriye ile yapılan anlaşmalar ve özellikle Hatay meselesi geniş olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Dönemi, Türkiye- Suriye İlişkileri, Hatay.

Abstract

The Syrian territory, which was included in the Ottoman borders during the reign of Yavuz Sultan Selim, was occupied by the British and then the French in the First World War, and the Ottoman government lost the this territory in 1918 Mondros ceasefire agreement. This territory was left to the French mandate by The secret agreement between entente states Sykes-Picot. This region remained under the influence of the French until it gained independence in 1946. After the Liberation War, border problems with Syria was occurred, such as the Turks in Syria. The most important problem is Hatay issue. Turkey, have kept the issue on the agenda of Hatay, Turkey has continued to struggle to be given to Turkey. In this study, Atatürk Period Turkish-Syrian relations and the agreements with Syria and is especially more widely discussed issue of Hatay.

Keywords: Atatürk Period, Turkey-Syria Relations, Hatay.

Atatürk Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri Ve Hatay Sorunu(1923-1938)

Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış

Atatürk dönemi Türk dış politikasını Lozan’da çözüme kavuşmayan konular oluşturmuştur. Türkiye, 1923-1930 yılları arasında Lozan’dan kalan sorunlarla uğraşmıştır. Bu konular; İngiltere ile Musul, Fransa ile Suriye sınırı ve borçlar, Yunanistan ile nüfus mübadelesi ve kapitülasyonlar gibi sorunlar. Musul sorunu haricindeki sorunlar Türkiye’nin lehine sonuçlanmıştır (Çağdaş Türkiye Tarihi, 2002:240).

Mustafa Kemal Paşa, 1920-23 yıllarında yaptığı çeşitli konuşmalarda Musul, Süleymaniye ve Kerkük’ün Misak-ı Milli sınırları içinde bulunduğunu belirtmiş ise de, Lozan’da bu sorun çözülememiş ve Türk-İngiliz görüşmelerine bırakılmıştır. Bu görüşmelerden sonuç çıkmayınca, Uluslar Kurumu da İngiltere lehine karar almıştır. İngiltere 1921 yılında Irak’ta manda statüsünde bir devlet kurarak krallığa Emir Faysal’ı getirmiş ve böylece Musul Irak sınırları içinde kalmıştır (<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-56/ataturk-donemi-turk-dis-politikasi>, 30.04.2018).

Türkiye, 1932 yılında milletler cemiyetine girdi ve 1934’te Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile Balkan Antantını kurdu. Bu antantı, Balkanlardaki var olan iyi havanın devam etmesini amaçlamıştır. İtalya’nın 1935 senesinde Habeşistan’a saldırması üzerine Türkiye,

¹ Bu makale KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Edip Çelik danışmanlığında “Adnan Menderes Dönemi Türkiye- Suriye İlişkileri (1950-1960) başlıklı Yüksek Lisans tezinden çıkarılmıştır.

* Yüksek Lisans öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sedatakdeniz89@gmail.com.

1936 senesinde Akdeniz Paktına, 1937 senesinde de bazı Ortadoğu ülkeleriyle birlikte Sadabat Paktına imza atmıştır (Bozkurt, 2003: 921; Ünlü Soylu, 2017: 262).

1932 yılı Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girdiği yıl olması nedeniyle önemli bir yıldır. Türkiye, kuruluş tarihi 1919 olan Cemiyeti akvam(Milletler Cemiyeti)'a yaşadığı buhranlı yıllar ve kötü şartlardan dolayı 1932 yılında üye olabilmıştır. Bu kötü şartların oluşmasında Rusya'dan gelen baskıların da etkisi söz konusudur. Yeni Türk devletinin lideri olan Atatürk, bu çalkantılı yıllarda hem batıdan gelen baskılar hem de Rusya'dan gelen çeşitli baskıları iyi bir denge politikası izleyerek üstesinden gelmeyi başarmıştır. Bu baskılara rağmen Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girdiği 1932 yılından iki yıl sonra, yani 1934 yılında da Rusya Milletler Cemiyetine girmiştir (Uluslan, 2008: 255). Sonraki dönemde Türkiye'nin izlediği denge politikalarından biriside 1946-1950 yılları arasında uygulamış olduğu bazı liberal politikalarlardır. Bu dönemde, dünyada yaşanan soğuk savaşta Sovyetler bloğuna karşı Türkiye'nin ABD'nin yanında yer alması, çok partili hayata geçiş sürecinin başlaması ve İkinci Dünya Savaşı sürecinin ülkede meydana getirmiş olduğu iktisadi sıkıntılar gibi durumlar nedeniyle ülke sathında bir denge politikası takip edilerek daha liberal politikalar uygulanmıştır (Ateş, 2018a: 280-281).

Türkiye, milletler cemiyetine katıldığında, balkan devletleri ile de bir yakınlaşma ve işbirliği başlamıştı. Bu gelişmeler de 1934 senesinde Balkan Antantı ittifakının ortaya çıkmasına vesile oldu (Armaoğlu, 1992: 337). Balkan anlaşmasının metni ise şöyledir;

Madde:1 Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya bütün kendi Balkan hudutlarının emniyetini müteakiben tekeffül ederler.

Madde:2 Yüksek akitler bu itilâfnamede tayin edilmiş olan menfaatlerini ihlâl edebilecek ihtimaller karşısında alınacak tedbirler hakkında birbiri ile görüşmeyi taahhüt ederler. Onlar bu misakı imzalamamış olan diğer her hangi bir Balkan memleketine karşı birbirine evvelden haber vermeksizin siyasî hiç bir harekette bulunmamağı ve diğer akitlerin muvafakati olmaksızın diğer her hangi bir Balkan memleketine karşı siyasî hiç bir vecibe altına girmemeği teahhüt eylerler.

Madde:3 Bu itilafname bütün âkit devletlerce imzalanır imzalanmaz mer'î yete girecek ve mümkün olduğu kadar çabuk tasdik edilecektir. İtilafname, ütihakı akitler tarafından müsait bir tetkika mevzu teşkil edecek olan her Balkan memleketine açık bulunacak ve işbu iltihak keyfiyeti, diğer imza sahibi memleketlerin muvafakatlerini bildirmeleri ile beraber hüküm ifade edecektir (Çoker, 1996: 498-499).

Ankara'da toplanan Balkan anlaşma divanının olumlu çalışmalarını, Türkiye muhabbetle karşılamıştır. Balkanlarda yaşanan Bulgaristan-Yugoslavya yakınlaşması Mussolli'nin Asya ve Afrika'daki esas niyetini belirten konuşmaları, Türkiye'de de boğazlar konusundaki isteklerini yeniden tekrarlama ihtiyacına sebep olmuştur (Bıyıklı, 2006: 306). Diğer yandan da Türk-Yunan yakınlaşması, Locarno Anlaşmaları, Kellog paktı, gibi barışçıl ittifaklar ortaya çıkmıştır (Armaoğlu, 1992:337). Yine bu dönemde 1933 yılında Türkiye ile Fransa ile arasında bir dostluk Muahedesi imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre:

1-Taraflardan birine saldırı olursa, diğeri tarafsız kalacak.

2-Taraflar arasında oluşabilecek sorunları olumlu bir şekilde çözmeye çalışacaklar. Çözemezlerse Milletler Cemiyeti'ne, ya da Lahey Adalet Divanı'na başvuracaklar.

3-Bağımsızlık ya da egemenlik ile bağlantılı konularda Lahey'e başvurabileceklerdir.

4-Anlaşma, geçmişteki anlaşmazlıkların çözümünde olduğu gibi, gelecekteki anlaşmazlıkların çözümünde de esas kabul edilecektir.

Anlaşmanın son iki maddesi Hatay Meselesinin çözülmesinde önemli rol oynamıştır (Ünal, 2001:755-756).

İtalya'nın Habeşistan'a saldırması ile Doğu Akdeniz bölgesinde beliren tehlikeli durum, Türkiye ile İngiltere'yi birbirine yakınlaştırdı. Bu yakınlaşma 1936 yılında İngiltere ve Türkiye'nin işbirliği içerisinde girmesine yol açtı. Akdeniz Paktı çerçevesinde kurulan ikili ittifak sonucu Türkiye batı ile doğrudan ilişki kurmuştur (Gönlübol-Kürkçüoğlu, 2000:11). 1936 senesi Türk dış politikası açısından başarılı ve istikrarlı bir yıl olmuştur (Çelik, 2017:35). Türkiye, 1936 senesi itibariyle izlediği dış politika ile İngiltere'ye yakın bir görüntü çizerek İngiltere ile sadece siyasi arenada değil ekonomik sahada da yakın ilişkiler kurmuştur. Bu kapsamda da Türkiye'de inşa edilecek bazı demir çelik üretim fabrikalarının İngiliz şirketlerine verilmesiyle alakalı anlaşmalar yapmıştır. Bu anlaşmalar içerisinde fabrikaları yapacak Brassert şirketi ile yapılan anlaşmanın haricinde 1936 senesi donanma anlaşması de bulunmaktadır (Çelik, 2017:35). 1937 yılının ortalarında İtalyan denizaltılarının bazı gemileri Akdeniz'de batırması Türkiye'nin kuşkulanasına neden olmuştur. Bundan dolayı da İngiltere, Türkiye, Fransa, Yunanistan, Yugoslavya, Sovyetler Birliği, Bulgaristan ve Mısır'ın katılımıyla 10 Eylül 1937'de Nyon Konferansı yapılmıştır. 14 Eylül 1937'de Denizaltı saldırılarına maruz kalmamak için alınacak bazı tedbirleri içeren anlaşma imzalanmıştır. Bu konferans, İngiltere ile Türkiye arasındaki iş birliğini daha da kuvvetlendirmiştir. Bu anlaşmadan kısa bir süre sonra 17 Eylül 1937'de yapılan bir diğer anlaşmada Cenevre Anlaşması'dır. Bu anlaşma ise uçak saldırıları ve savaş gemileri(deniz üstü) saldırılarına yönelik alınacak önlemleri kapsamaktadır (Atabey, 2015:30).

1936'daki Montrö Konferansı'nda, Türkiye Boğazlarla ilgili olan Lozan anlaşmasının tekrar gözden geçirilmesini ve Çanakkale ve İstanbul Boğazlarında asker bulundurma hakkını istedi. Türkiye'nin istekleri yerine getirildi. Boğazların savunması ve Türkiye savaşta iken veya savaş tehlikesiyle karşı karşıya iken boğazlardan savaş gemilerinin geçişini kontrol etme hakkını elde etti (İleri, 2005: 375-381).

Genel itibariyle bakıldığında Atatürk dönemi Türk dış politikası; hedeflerde tutarlılık, karşılaşılan problemlerin soğukkanlılıkla çözülmesi, diyaloga kapalı olmama ve gerçeklik gibi prensiplere dayandırılmaya çalışılmıştır. Bu prensipler doğrultusunda var olan sorunlara çözümler aranmış, gerektiği durumlarda da ittifaklardan kaçınılmamış ve Atatürk'ün "Yurtta Sulh dünyada sulh" hedefleriyle çatışmayan stratejiler belirlenmiştir (Aydoğan, 2007:357). Bunun yanı sıra Türkiye'nin iç politikasında da tutarlı politikalar takip ettiği görülmektedir. Örneğin bazı nedenlerden ötürü başarılı olamasa da Atatürk döneminin ilk yıllarından itibaren çok partili sisteme girme adına bazı adımlar atılmıştır (Ateş, 2018b: 587).

Atatürk Dönemi Ortadoğu İlişkilerine Genel Bir Bakış

Cumhuriyetin ilanından sonra Türk dış politikasının temel hedefi, 28 Ocak 1920 tarihinde kabul edilen Misak-ı Milli ile ortaya konulmuştur. Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkilerinin çizgisi Misak-ı Milli ilkeleri ile belirtilmiştir. Yeni Türkiye, Misak-ı Milli belgesi ile ulusal hedeflerinin sınırlarını ortaya koymakla kalmamış, Ortadoğu ülkeleri halklarının kaderlerini, kendi kişisel tercihleri ile belirlemesini de belirtmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-2, 2005:446).

Diğer taraftan, Lozan konferansından sonra Ortadoğu ülkeleri Türk dış politikasını hayretle karşılamışlardır. Saltanatın ve hilafetin kaldırılması, din işlerinin ve devlet işlerinin tamamen birbirinden ayrılması, Suriye ile Hatay sorunu, Irak ile Musul sorunu ve Latin harflerinin kabulünden dolayı İslam dünyası ile Türkiye arasında siyasi, ekonomik, ticari ve birçok alanda sorunların çıkmasına neden olmuştur (Bıyıklı, 2008:336). Yıllarca süren Musul

sorunu, Milletler Cemiyeti'nin 1926 yılında vermiş olduğu karar sonucunda Irak'a bırakılmış ve Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler de normalleşmeye başlamıştır (Meriç, 2009: 63).

Afganistan 1920'de bağımsızlığını kazandıktan sonra 1 Mart 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile bir dayanışma antlaşması imzalamıştı. Bu antlaşma 25 Mayıs 1928'de yeniden gözden geçirilmişti. Antlaşmanın süresinin dolması üzerine Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti antlaşmanın bitim tarihinden başlayarak tüm ekleriyle birlikte söz konusu antlaşmanın on yıl daha yürürlükte kalmasını kararlaştırmıştır (Güneş, 2003: 644). 1928 yılında imzalanan bu dostluk anlaşması 1921 yılında imzalanan anlaşmanın bir nevi tazelenmesi manasına geliyordu. Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler gelişme kaydederek sürmüştür (Çelik, 2018: 95).

1933 yılından itibaren Lozan'da çözülemeyen sorunlar çözüme kavuşturulmuş, Ortadoğu devletleri ile iyi ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Bu dönemde en sıkı ilişki içinde olunan Ortadoğu Devleti İran'dı. Türkiye, 1932 yılından sonra İran ile olan sınır meselelerini halletmiş, bu olumlu hava sonrasında İran Şahı Rıza Pehlevi 1934 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiştir ve Atatürk Rıza Şah'a büyük yakınlık göstermişti. İki devlet başkanı arasında kurulan dostluk 1935'te Cenevre'de Türk-İran dostluk antlaşmasının imzalanmasıyla devam etmiştir. 2 Ekim 1935'de Cenevre'de Türkiye, İran ve Afganistan arasında üçlü bir anlaşma yapıldı. Daha sonra buna Irak'ta katıldı. Ancak Irak ile İran arasındaki sınır sorununun çözümlenmesi, Türkiye ile İran arasındaki dostluk çerçevesi içindeki sınır meselesi dahil her alanı düzenleyen sözleşme, Sadabat Sarayında 8 Temmuz 1937 tarihinde Sadabat Paktının imzalanmasına olanak sağlamıştır (Eroğlu, 1982:363-364; Çelil, 2018:101). Sadabat Paktıyla başta İran olmak üzere diğer bölge devletleriyle olan ilişkiler ileri seviyeye taşınmıştır (Çeliker, 2018:663).

Cumhuriyet gazetesinin 10 Temmuz tarihinde manşetten verdiği "Şark Misakının Esasları" başlıklı haberde, Türkiye'nin Dışişleri Bakanı olan Rüştü Aras, Afganistan Dışişleri Bakanı, Irak Dışişleri Bakanı ve İran Dışişleri Bakanlarının bir araya gelerek Doğu Paktını 8 Temmuz'da imzaladıkları, yapılan anlaşmanın 5 yıllık bir süre zarfında geçerli olacağı, eğer yapılan anlaşmaya 6 ay öncesinden bir itiraz söz konusu olmazsa anlaşmanın 5 yıl daha geçerli olacağı ifade edilmiştir. Yapılan bu antlaşmanın birinci maddesinde anlaşmayı imzalayan devletlerin birbirlerinin içişlerine müdahale etmeyeceği, ikinci maddesinde ortak olan sınırlarda tecavüz hareketlerinin yapılmayacağı, üçüncü maddede anlaşmayı imzalayan devletlerin ortak çıkarlarını etkileyecek herhangi bir uluslararası anlaşmazlıkta istişarede bulunulacağı, dördüncü maddede savaş ilan edilmeksizin herhangi bir işgal ve taarruz davranışından kaçınılacağı vurgulanmıştır (Turan-Tüylü Turan, 2011:1758).

Diğer taraftan Türkiye ve Mısır Hükümetleri arasında 7 Nisan 1937 tarihinde dostluk ve ikamet antlaşması yapılmış bu antlaşma 14 Haziran 1937'de Türkiye Büyük Millet Meclisinde onaylanmıştır (Güneş, 2003:651). Anlaşmanın 1.maddesine göre iki devlet arasında sağlam bir barış ve samimi bir dostluk kurulmuştur. Bu anlaşmanın temelini İtalya'nın Doğu Akdeniz bölgesine karşı oluşturduğu tehdidin etkisi büyük olmuştur (Bıyıklı, 2008:340).

Milli mücadele, Lozan ve Lozan sonrasında Araplara "Türlere karşı isyan edin, size bağımsızlık vereceğiz" diyerek Arapları kışkırtan İngiltere ve Fransa, bu vaatlerinin tam tersini yaparak onları manda idareleri altına alarak sömürgeleştirdiler. İngilizlerin ve Fransızların bu girişimleri Arapların tepkisine neden olmuştur. Kurtuluş çareleri arayan Araplar Türkiye ile işbirliği kurmak istediler. Hatta Türk-Arap federasyonunun kurulması, daha da ileri giderek Türkiye ile yeniden birleşmek istediklerini bildirdiler. Mustafa Kemal ise bunlara teselli ederek, Türkler kendini nasıl kurtardı ise, Araplarında kendi çabalarıyla kurtarılmasını önermiştir (Kocabaş, 2007:97).

Atatürk döneminde Türkiye, Ortadoğu devletleri ile ilişkiler, Lozan'da çözüme kavuşmayan sorunlar ve sınır sorunları ağırlıklı olmak üzere halledilmeye çalışılmıştır. İlk olarak Musul sorunu 1926 yılına kadar Irak ile ilişkilerin ana konusudur. Misak-ı Milli hudutları içerisinde yer almasına rağmen, İngiliz devletinin tavrından dolayı Irak'a bırakılmıştır. Suriye ile ilişkiler Hatay sorunu çerçevesinde gelişmiştir. Atatürk'ün uyguladığı dış politika anlayışı ile bu sorun da Atatürk'ün vefatından çok kısa bir zaman sonra Türkiye lehine çözüme kavuşmuştur (Umar, 2010:79). Atatürk'ün önem verdiği en önemli meselelerden biri de Ortadoğu'daki bütün devletlerinin bir savunma paktı içerisinde yer almasını sağlamak ve barışa katkı sağlamaktır. Bunu da Sadabat paktı ile yapmaya çalışmıştır. Bu gelişmeleri yakından takip eden Ortadoğulu liderler Atatürk'e karşı büyük bir hürmet göstermişlerdir (Umar, 2010:80).

Görüldüğü gibi Atatürk dönemi Ortadoğu politikasında komşularla sıfır sorun politikası amaçlanmıştır. Fakat Ortadoğu devletlerinin birçoğu İngiltere ve Fransa'nın nüfuzu altındaydılar. Türkiye'de, Hatay ve Musul sorunu gibi büyük sorunlarla, diğer dönemlerde karşılaşmamıştır (Türkmen, 2014:8).

Atatürk Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri Ve Hatay Sorunu (1920-1938)

Lozan Anlaşması öncesi Sancak (Hatay) Sorunu

1. Dünya Savaşı sonlarına doğru Suriye cephesindeki Türk Ordusu 25 Ekim 1918'de Halep'i terk ederek kuzeye çekilmiştir. Türk Ordusu Suriye'den çekilince Hicaz Emiri Faysal'ın başkanlığında bir Arap Hükümeti kuruldu (Sökmen, 1992:15). 30 Ekim 1918 tarihinde de itilaf devletleri ile Mondros Ateşkes anlaşması imzalandı (Hatipolu, 2001a:30). Mondros ateşkes anlaşmasının 7. maddesinde de İtilaf Devletleri kendi güvenliklerini tehdit edecek bir durum oluşturduğunda orayı işgal edebileceklerdi. İtilaf Devletleri bu maddeyi bahane ederek ateşkesin imzalanmasının hemen ardından istedikleri yere asker çıkarmaya başladılar. Aslında ateşkes antlaşmasında Suriye ve Irak sınırları açıkça çizilmemiştir. Ateşkes Antlaşmasının bu belirsiz koşullarından yararlanan İtilaf Devletleri işgallerini genişletme konusunda adeta birbirleriyle yarışmışlardır. İngilizler, bölgedeki Türk olmayan unsurların baskı altında olduğunu bahane ederek 3 Kasım'da Musul'u, 9 Kasım'da İskenderun'u işgal etmişlerdir. Fransızlar ise Mersin, Antep, Urfa ve Maraş'ı işgal etmişlerdir (Sonyel, 1995:15-17).

Mondros Mütarekesi sonrasında 9 Kasım'dan itibaren İngiliz tarafından işgal edilen İskenderun ve çevresi ile Çukurova, Antep, Maraş ve Urfa bilahare Fransızların işgaline terk edilecektir. San Remo konferansında 25 Nisan 1920'de alınan kararla milletler Cemiyeti yasasının 22. Maddesi gereğince ve 28 Haziran 1919 da kurulmuş Manda sistemine dayanılarak İskenderun bölgesini de içine alacak biçimde Suriye ve onun bir parçası sayılan Lübnan "A" türü Manda olarak Fransa'ya verilecektir. Bundan sonra da 10 Ağustos 1920 tarihinde Osmanlı Devletine imzalatılan Sevr Anlaşmasının 94. Maddesinde bu manda yönetimi, "sınırı Ceyhan'a kadar uzayacak olan Suriye'nin bir mandater devletin rey ve yardımını, kendi ayakları üzerinde duracak duruma gelinceye kadar alacağı" şeklinde yer almıştır (Sofuoğlu, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-62/belgeler-isiginda-bagimsiz-hatay-devletinin-kurulusu-ve-turkiye>).

1921 Ankara İtilafnamesi

Milli Mücadele'nin devam ettiği dönemde 1921 yılı içinde Türkiye ile Fransa arasında Türkiye'nin güney sınırını belirleyen Ankara Antlaşması yapılmıştır. Antlaşma zor şartlar altında imzalanmış ve Sancak bölgesi Türkiye'nin güney sınırları dışında kalmıştır. Fakat Atatürk'ün belirlemiş olduğu Misak-ı Milli çerçevesinde anlaşmanın 7. maddesine "Sancak bölgesinde özel bir yönetim kurulması, Türk halkının kendi kültürlerini geliştirmeleri ve

Türkçenin resmi dil olması” ifadeleri konulmuştur. Bu husus aynı şekilde Lozan Antlaşmasının 3. maddesi içinde de yer almış ve Fransa ile ayrı bir protokol imza altına alınmıştır. Sancak, Fransa tarafından özerk bir yapıda İskenderun, Antakya ve Kırıkhan ile üç kazadan teşkil edilerek Halep yönetimine bağlanmıştır (Birsal-Özkaya Duman, 2012:345). Ankara anlaşması ile bölgedeki çarpışmalar sona erdirilecek, ayrıca Türkiye sınırları dışında kalan Süleyman Şah’ın mezarı, Türk adı ile anılacak ve Türk bayrağı altında Türkler tarafından korunacaktır (İnan, 1998:88).

Ankara Antlaşmasından iki ülke de memnun gibi görünse de Hatay’ın Suriye sınırları içerisinde bırakılması Hataylı Türkleri büyük ölçüde hayal kırıklığına uğratmıştır (Mursaloğlu, 2001:118). Özellikle Adana civarından çekilen Fransız işgal kuvvetlerinin ve Ermenilerin İskenderun Sancağına yerleşmeleri sancakta yaşayan Türkleri korkutmuştur. Nitekim antlaşmadan sonra İskenderun’da karışıklıklar çıkmaya başlamıştır (Melek, 1991:7). Anlaşma sonrası Fransa, Suriye ve İskenderun’da mason locaları kurmaya yönelmiştir (Dağıstan-Sofuoğlu, 2005:7). Mustafa Kemal Paşa, Ankara anlaşmasının imzalanmasının ardından 2 Kasım 1921’de kendisini ziyarete gelen Tayfur Sökmen’e şu sözleri söylemiştir:

Memleketimizin içinde didiştığı davaları biliyorsunuz, dünya bizimle muhasama halinde bulunduğu bir durumdayız. Böyle bir zamanda Avrupa’nın büyük devletlerden birisi olan Fransızlarla bir anlaşma yaptık. İşgal ettikleri Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis, Anteb’i tahliye edecek ve bize harp malzemesi de verecekler. En mühimi Mersin limanını bize iade edeceklerdir. Bu arada İskenderun Sancağı ve havalisinin de (Hatay) tahliyesi üzerinde büyük gayret saffettiyseniz de şimdilik bir şey yapamadık. Ancak orası için hususi bir idare tatbik edeceklerini taahhüt altına aldık. İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız. Şimdi memleketinize giderek çalışırsınız. Bir işiniz olur veya bir müşkülle karşılaşsanız arkadaşlara müracaat edersiniz. (sökmen, 1992:63)” Bu sözler sancakta yaşayan Türkler için umut olmuştur.

Bir nevi barış niteliğinde olan Ankara Anlaşması ile Adana bölgesinin boşaltılması, Kilikya ile Suriye sınırının Türkler lehine düzeltilmesi, İskenderun’da yaşayan Türklerin çıkarlarını koruyan özel bir yönetimin kurulması gibi haklar elde eden Türkiye, buna karşılık olarak Fransızlarda Bağdat tren hattının bazı kesimlerinde ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Diğer taraftan bakılacak olursa Fransa, bu anlaşma ile genelde Ortadoğu, özelde ise Suriye’deki konumunu kuvvetlendirmiştir (Kınross, 1973:437). Bu şekilde Fransa’ya bırakılan Suriye, Lübnan ve Sancak’taki manda yönetimi 24 Temmuz 1922 tarihinde karara bağlanmış ve 29 Eylül 1923 tarihinde onaylanmıştır (Sofuoğlu, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-62/belgeler-isiginda-bagimsiz-hatay-devletinin-kurulusu-ve-turkiye>).

Lozan Anlaşmasında Sancak (Hatay) sorunu

İngilizlerin teklifi üzerine Konferansta deniz ve toprak sorunları, ulusal azınlıklar ve yabancı uyruklar, ekonomik ve mali sorunlar komisyonu ismi altında 3 tane komisyon kurulmuştur İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon’un başkanlık ettiği komisyon 23 Kasım 1922’de ilk toplantısını yapmış, müzakerelerine devam eden bu komisyon 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanmış olan Ankara Antlaşması’na göre Suriye sınırının belirlenmesini kararlaştırmıştır (Saygı, 2015:167). 20 Ekim 1921 Ankara anlaşmasının Lozan’da teyit edilmesi, yöredeki Türkler arasında memnuniyetsizlik yarattı. Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Tayfur Bey (sökmen), İsmet Paşa’ya Lozan sonrası şikayetlerini ileterek:

Vatanımız olan İskenderun, Antakya, ve havalisi Misak-ı Milli dâhilinde olup, tamamı-i tahliyesi sulh-umumide olacağı mükerreren buyrulmuş iken, maatteessüf son Lozan konferansında Ankara itilafnamesi teyid olunmuştur.” diyerek durumdan rahatsızlığını bildirmiştir (Ada, 2013:137).

22 Aralık 1922 tarihinde Lozan’da görüşmeler başlamış, fakat beklenen ilgi görülmemiş, bunun üzerine bir telgraf çekilerek Sancağın anavatandan ayrı düşünölmeyeceği belirtilmiştir. Nihayet 23 Eylül 1923’te Milletler cemiyeti Suriye ve Lübnan üzerindeki

Fransız mandasını onaylayarak, 5 Aralık 1924 yılında bir kararname ile “ Suriye Devleti” teşkil edilmiş ve Sancak bağımsız olarak yeniden düzenlenmiştir. Böylece Halep’in sancak üzerindeki etkisi azalmış ve sancak daha özerk hale gelmiştir (Akçora, 1995:389-390).

Lozan anlaşmasında tartışılan diğer bir konu ise Suriye sınırı(güney sınırı) meselesidir. Genel olarak ifade etmek gerekirse, Suriye sınırı meselesi Lozan Konferansının birinci aşamasındaki görüşmelerde ele alınmamıştır. Bunun birinci sebebi, daha konferansın başında itilaf devletlerinin birlikte hareket etmeleridir. İkinci sebebi ise, Musul meselesinde yalnız kalmak istemeyen Türkiye’nin Fransa ile sorun yaşamama fikridir. Bu düşünce Türkiye’yi Ankara itilafnamesi de dahil olmak üzere Fransa ile Suriye Sınırı ile ilgili meseleleri gündeme getirmekten alıkoymuştur (Budak, 2003:343). 1921 Ankara anlaşmasıyla Türkiye-Suriye arasında belirlenen Suriye sınırı, Lozan anlaşmasında aynen kabul edilmiştir (Turan, 1996:172).

Lozan Sonrası Suriye İle İlgili Yapılan İkili Anlaşmalar

1926 Türkiye–Fransa Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması (Suriye ve Lübnan İçin)

Ankara Antlaşmasının 8. Maddesine göre, antlaşmanın imzasından sonraki bir ay içinde, Türkiye-Suriye hududunun belirlenmesi için ilgili tarafların temsilcilerinden oluşan bir Komisyon kurularak, bu süre içinde çalışmaya başlayacaktı. Fransa-Türkiye ilişkilerinin kötüye gitmesi ile ilişkiler bozulmuş ve sınır belirleme işi gecikmiştir. 30 Mayıs 1925 tarihinde bir komisyonun kurulmasına karar verilmiştir. Komisyonda uzlaşmaya varamayınca, Fransa’nın Suriye-Lübnan yüksek komiseri Jouvenel’in başkanlık ettiği bir heyet Şubat 1926’da görüşmek için Ankara’ya gelmiştir (Umar, 2003:291-292).

Fransız Yüksek Komiseri’nin takip ettiği ılımlı ve ölçülü politikaları bölge halkının kendilerine muhtariyet verileceğine dair ümitlerin yeşermesine sebep olmuştur. Gelişmeler sonucunda Sancak Meclisi 12 Haziran 1926’da, İskenderun bölgesinin Suriye Devleti sınırları içerisinde bir muhtar devlet olarak kalmasına karar vermiştir. Bu hadiseden sonra Fransız devletinin Jouvenel başkanlığında oluşturmuş olduğu heyet, Şubat 1926’da çeşitli temaslarda bulunmak gayesiyle Ankara’ya gelmiştir. Türk ve Fransız heyetleri arasında yapılan görüşmeler neticesinde tamamen bir anlaşmaya varılmayarak 18 Şubat 1926 tarihinde parafe edilmiş olan bu antlaşma, Musul meselesinin çözümlenmesinin akabinde 26 Mayıs 1926’da imzalanmıştır (Korkmaz, 2015:58). Yapılan bu antlaşma ile Suriye-Türkiye sınırı netlik kazanmış, 1921 Antlaşmasına da bazı yeni hükümler getirilmiş ve uygulama biçimleri saptanmıştır. 12 Ağustos 1926 günü yürürlüğe giren sözleşme, 5 yıl olan ilk süresinden sonra kendiliğinden yıldan yıla yenilenmiştir (Korkmaz, 2015:58).

15 maddelik sözleşmeye 5 protokol ile bir mektup eklidir. İlave olarak bir imza tutanağı ve iki imza protokolü imzalanmıştır (Soysal, 2000:289). Anlaşmanın önemli maddeleri şöyledir;

1.madde; Türkiye ile Suriye ve Lübnan arasında dostluk ve iyi ilişkiler devam edecek, sınır güvenliği sağlanacaktır.

3.madde; Suriye ve Lübnan’ın Osmanlı’dan ayrılması sonucu meydana gelen uyrukluks sorunları düzenlenmiştir.

4.madde; Oturma hakkı hususunda en çok gözetilen ülke kuralı getirilmiştir.

5.madde; Suriye ve Lübnan’ı ilgilendiren konularda yetkili temsilcilikler için yöntem kurulmaktadır.

6.madde; Suçluların iadesi hususunda ekli 2 numaralı protokolde belirlenen yöntem üzerinde anlaşmışlardır.

7.madde; Tarafların topraklarında yıkıcı faaliyetlerin önlenmesi 3 sayılı protokol gereği düzenlenmiştir.

8.madde; Gümrük işleriyle alakalı konular ele alınmıştır.

9.madde; Sınır'da yaşayan insanlara “sınır geçiş belgesi” işi ele alınmıştır.

10.madde; Gümrük ve vergi bağışıklıklarının nasıl olacağı düzenlenmiştir.

12.madde; Sağlık işleri ve çekirge baskınlarına karşı önlemler konuşulmuştur.

13.madde; 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması hatırlatılmış ve Kuveik Irmağı ve Fırat'tan su alınması hususunda Suriye'ye kolaylık sağlanmıştır.

14.madde; Taraflar arasında çıkabilecek sorunlar için uzlaştırma komisyonu kurulması ve gerekli durumlarda Lahey Adalet divanına başvurulmasını içermektedir.

15. ve 16 maddeler; Anlaşmanın onaylanması, yürütülmesi ile alakalıdır (Soysal, 2000: 290-291).

Ekli protokole bakacak olursak;

1 numaralı protokol; Türkiye-Suriye sınırı belirlenirken, 1921 Ankara anlaşmasına göre Payas ve Kilis sınırlarında Türkiye'nin faydasına değişiklikler olmuştur.

2 numaralı protokol; Suçluların geri verilmesi düzenlenmiştir.

3 numaralı protokol; sınırdaki eşkıyalık faaliyetlerine karşı sınır kapıları açılması vb. işler düzenlenmiştir.

4 numaralı protokol; Pozantı-Nusaybin arası demiryolunda taşıma işleri düzenlenmiştir.

5 numaralı protokol; Pozantı-Nusaybin arası askeri taşıma faaliyetleri düzenlenmiştir (Soysal, 2000: 291)

Türkiye-Suriye Sınırı Hakkında 22 Haziran 1929 Tarihli Antlaşma

Türkiye, Lübnan ve Suriye devletleri arasındaki iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerini temin için 30 Mayıs 1926'da imzalanan Ankara Antlaşmasında alınan kararları daha da güçlendirmek, sınırın düzenlenmesi, tarafların kararlıklarını ortaya koymak ve asayişini sağlamak amacıyla 22 Haziran 1929 tarihinde Fransa ve Türkiye arasında imzalanmıştır. Yine 22 Haziran 1929 tarihinde imzalanan bir antlaşma tutanağı ile sınır rejimi ve nezareti, göçebe ailelerin denetlenmesi ve mali konular hakkında antlaşma sağlanmıştır (Korkmaz, 2015: 60).

Türkiye adına Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşü Bey (Aras) ile Fransa adına Ch. De Chambrun arasında antlaşma ekli protokolde 29 Haziran 1929'da imzalanmıştır. Protokol, sınırın korunması ve gözetimi, hudut rejimi ve hududu geçen sürülere uygulanması öngörülen ekonomik yaptırımlar ve göçebe halkın kontrolü ile ilgili konuları kapsamaktadır. 30 Mayıs 1926'da imzalanan “Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşmasını” uygulamaya yönelik olarak protokol gereği eşit sayıda kişilerden oluşan bir hudut komisyonunun kurulmasına karar verilmiştir. Daha çok Suriye ve Türkiye’de, en az altı ayda bir ya da gerektiğinde toplanacak olan komisyon, sınır meselelerini dostane bir şekilde halletmeye çalışacaktır (Korkmaz, 2015: 60).

Daha sonradan 3/7/1929 tarih ve 8218 sayılı kararnameye ek olarak; Türkiye-Suriye hududunun nezaretine, sınır rejimine, sınırı geçen sürülere uygulanacak ekonomik usul ve göçebe halkın kontrorlüyle ilgili 29 Haziran 1929 tarihli protokolün 3 üncü maddesinin 1. bendinin değiştirilmesine dair Fransa Büyük Elçisi ile kararlaştırılan ilişik mektubun onayı;

Hariciye Vekilliğinin 10/4/1935 tarih ve 6826/224 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 11.4.1935 de onanmıştır (Resmi gazete, 5 Mayıs 1935).

Türkiye Ve Fransa Arasında Suriye'deki, Türklere Ait Emlak İle Türkiye'deki, Suriyelilere Ait Emlak Hakkında Antlaşma

Türkiye ile Fransa, Türkiye'deki Suriyeli arazileri ve Suriye'de Türk arazilerine ait emlak sorunlarının çözüme kavuşturulması amacıyla 27 Ekim 1932 tarihinde bir anlaşma imzalamışlardır. Anlaşmayı Türk devleti adına Teyfik Rüştü Bey, Fransa adına Louis Charles Pineton de Chambrun imzalamışlardır (Umar, 2003:308). 11 Ocak 1933 tarihinde yürürlüğe giren anlaşmanın birinci bölümü; Suriye ve Lübnan'daki Türk emlak'ı, ikinci bölümü; Türkiye'deki Suriyelilerin emlakı ile ilgilidir (Umar, 2003:308).

27 Ekim 1932'de Ankara'da imzalanan anlaşmanın süresi 12 Temmuz 1934 tarihinde ve 2565 sayılı kanun ile 6 ay uzatılmış. 11 Ocak 1935'den itibaren 6 ay daha uzatılan anlaşma, 11 Temmuz 1935 tarihinden itibaren bu sefer bir yıl daha uzatılmıştır (Umar, 2003:313).

Türkiye-Suriye Sınırı Üzerinde Demiryollarının İşletilmesi Tarzına Dair Türkiye-Fransa Hükümetleri Arasında Yapılan Antlaşma

Anlaşma, 27 Ekim 1932 tarihinde yapılmış, bu tarihten itibaren de geçerli olmuştur. Türkiye ve Fransa, Türkiye-Suriye sınırındaki dosthane ilişkileri kuvvetlendirmek, İskenderun ile Nusaybin arasındaki Demiryollarının işletilmesi şartlarını 20 Ekim 1921 tarihli Ankara anlaşmasına uygun olarak belirlemek, karşılıklı menfaatlerin gözetilerek Bağdat Demiryolları imtiyazına haiz şirket için her iki tarafın ortak çalışması hususunda anlaşmaya varmıştır. Anlaşma, ortak basın bildiriyle kabul edilmiştir. Yeni bir rejimin kurulması ve şimdiki işletme idaresinin kaldırılmasıyla ilgili protokole göre;

1- Türkiye Hükümeti, Pozantı-Adana-Fevzi Paşa hatlarının işletilmesini sağlayacaktır. Türkiye topraklarında bulunan Payas-Toprakkale-Fevzipaşa-Meydanı Ekbez ve Çobanbey-Nusaybin kısımlarının işletilmesi Türk kanunlarına göre kurulmuş olup, Türk sermayelerinin katılabileceği Fransız sermayeli bir şirkete bırakılacaktır.

2- Türkiye Devlet Demiryolları ile Türk şirketi ve Fransız şirketleri ulaştırma şartlarını düzenlemek için anlaşma yapacaklardır.

3- Malzeme ihtiyacı ile ilgili olarak Milletler Cemiyetine başvurulacak.

4- Bu Protokolün imza tarihinden itibaren on beş yıl süre ile Türkiye ve Suriye, karşılıklı anlaşma sağlanmadan satın alma haklarını kullanmayacaklardır.

5- Payas-Toprakkale ve Fevzipaşa Meydanı Ekbez kısımlarının işletilmesi Türk şirketine geçtiği tarihin dördüncü yılından itibaren 3 ay önce haber vermek şartıyla satın alma hakkına, Çobanbey-Nusaybin kısmını işleten Türk şirketi de bu kısmın işletilmesini üzerine aldığı tarihin dördüncü yılından itibaren 3 ay önce haber vermek şartıyla işletmekten vazgeçme hakkına sahip olma hakları saklıdır.

6- Türk topraklarındaki kısımları işleten bu şirkete bu protokol gereği verilen hak, Türkiye ile önce anlaşma yapmadan hiçbir şirkete verilmeyecektir (Umar, 2003:313-315).

Sancak (Hatay)Sorununun Ortaya Çıkışı

Hatay (sancak) Sorunu 1936 yılında Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık verme doğrultusundaki çabaları sonucu ortaya çıkmış ve 2. Dünya Savaşının başlangıcında sonuçlandırılmıştır. Hatay sorununda en önemli devre 1936-1939 devresidir (Köni, 1989:535).

Hatay Adının Konulması

Osmanlı Devleti döneminde ismi İskenderun Sancağı şeklinde isimlendirilen bu bölge hem uluslararası belgelerde hem de yerel belgelerde “İskenderun Sancağı” ve “Sancak” ismiyle anılmıştır. Atatürk, 1936 yılında Antakya-İskenderun bölgesi için bizzat kendisi Hatay adını vermiştir. Bu meselesinin uluslararası platformlarda tekrardan tartışılmaya başlanmasıyla birlikte Hatay ismi, bu bölgedeki Türk kimliğine dikkat çekmek için güneş-Dil kuramına göre türetilmiştir. Bu bölgeye Hatay ismi verilerek Antakya-İskenderun bölgesinde yaşayan insanların Türklükleri vurgulanmak istenmiştir. Hatay ismi, bölgede yaşayan bütün insanları içine alarak birleştirici bir unsur olacak ve Böylece Sancakta yaşayan herkes bütün bir şekilde kucaklanacaktır (Ayrancı, 2006:42).

Atatürk’ün Sancağa Karşı Tutumu

Mustafa Kemal, Tayfur Sökmen’in 31 Mayıs 1920’de bölgenin Misak-ı Milli sınırları içinde olup olmadığı ve nasıl hareket etmeleri gerektiğini soran telgrafına verdiği cevapta, Sancak bölgesinin Misak-ı Milli sınırları içinde olduğunu söyleyerek, Maraş’taki 2. Kolordu ile temas ederek faaliyetlere devam edilmesini istemiştir (Sökmen, 1992:33). 15 Mart 1923’te Adana’yı ziyaret eden Atatürk karşılama töreninde Antakya-İskenderun Havalisi Birliği’nin siyah bayrakları ile karşılaşmıştır. Siyah giymiş Antakyalı bir kızın “Paşam bizi de kurtar” diye yalvarması üzerine “Kırk yıllık Türk Yurdu düşman elinde kalmaz” cevabını vermiştir.(Melek, 1991:9). Görüldüğü gibi Atatürk Sancak konusunda her zaman hassas olmuştur ve Sancağın Türkiye sınırları dışında kalmasını ancak geçici bir süre için kabul etmiştir. 1936’da sorun ortaya çıktıktan sonra da bu kararlılığını her zaman göstermiştir (Soysal, 1985:83). Diğer yandan Sancak Türkleri Türkiye’nin kendileri ile daha yakından ilgilenmesi için yoğun bir çaba sarf etmişlerdir. Kurtuluş Savaşı’nın başından itibaren kurdukları cemiyetlerle Anadolu’daki hareketin ayrılmaz bir parçası olduklarını göstermişlerdir. Türkiye’yi daima “aidiyet merkezi “olarak görmüşler (Sarınay, 2001:31-32). Hatay gazetelerinde Sancakta yaşayan Türklerin Türkiye de meydana gelen devrimleri yakından takip ederek, Şapka Kanunu’nu uyguladıkları ve Latin harflerinin kabulüne büyük ilgi gösterdiklerine dair yazılar çıkmıştır (Melek, 1991:19). Türkiye’deki halkevleri Sancakta da açılmış ve ayrıca Türkçenin önemi üzerinde durulmuştur (Hatipoğlu, 2001b: 53-59).

1936 yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesinin imzalanmasından sonra Türkiye’ye dönen Afet İnan Atatürk’e halledilecek başka bir meselenin kalmadığını söylediğinde Atatürk “Şimdi Antakya, İskenderun yani sancak meselemiz var” demiştir. Nitekim o yıl Milletler Cemiyeti’nde Hatay meselesi gündeme gelmiştir (İnan, 1998:135). Atatürk, sancak meselesine verdiği ehemmiyeti her platformda görmek mümkündür. Türkiye’nin ve Atatürk’ün Sancak meselesine verdiği önemi Atatürk’ün 1 Kasım 1936 tarihinde meclisi açarken yaptığı konuşmada şu şekilde ifade etmiştir:

Bu sırada, Milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Türk olan “İskenderun-Antakya” ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde, ciddiyet ve kat’iyetle durmaya mecburuz. Daima kendisiyle dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve haklı sayanlar, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler.(Gönlübol-Sar, 1997: 134)

Atatürk yukarıdaki konuşmayı yaparken, töreni izleyen Fransız büyükelçisinin yanındaki Yunan büyükelçisine “ bu bir söylev değil, ultimatom” dediği de rivayetler arasındadır (Tunçay, 1976:256).

Hatay Sorununun Ortaya Çıkması Ve Milletler Cemiyeti’nde Çözümü

1936 yılında Türkiye’nin gündeminde yer almasına rağmen Sancak sorunu, Atatürk için daha önceden çözülmesi gereken bir sorun olduğunu 15 Mart 1923’te Hatay’dan gelen Türk heyetine söylediği şu sözlerinden anlamak mümkündür:"40 asırlık Türk yurdu düşman

elinde esir kalmaz. Günü gelecek siz de kurtulacaksınız." Ancak Montreux'de Boğazlar Konferansı bitmeden, Fransa ile karşı karşıya gelmekten kaçınmıştır (Soysal 1985:83).

Boğazlar konferansında Sancakta yaşayan Türklerin özerklik düşüncesine yer verilmemiştir. Paris dönüşü İstanbul'dan Geçen Suriye heyeti, İskenderun hakkında bir şey konuşulmadığını ve Manda dönemindeki durumu aynen devam edeceğini söylemiştir (Cumhuriyet, 2 Ekim 1936).

CHP Genel sekreteri Şükrü Kaya'da Cenevre'deki Milletler Cemiyeti toplantısında Güney Türklerinin durumuyla alakalı olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu konudaki endişelerini açıkça dile getirerek, İskenderun-Antakya'nın eninde sonunda bağımsız olacağını vurgulamış ve her davada olduğu gibi bu meselede de soğukkanlı olunması gerektiğini belirterek, taşkınlıklardan kaçınılmasını söylemiştir (Cumhuriyet, 4 Ekim 1936). Bu sırada sancak Türklerinin geleceği hakkında Türkiye tarafından Fransa'ya bir nota verilmiştir (Cumhuriyet, 10 Ekim 1936). Olaylar bu şekilde gelişirken Suriye gazeteleri de Sancak hakkında çeşitli yazılar yazmaya başlamıştır. Suriye gazetelerinin geneli şimdiye kadar Antakya ve İskenderun meseleleri hakkında önceki soğukkanlı duruşlarını korurken, son zamanlarda sanki bir kaynaktan direktif almışlar gibi, birdenbire harekete geçerek, Sancakta yaşayan Türkler aleyhinde şiddetli yazılar yazmaya başlamışlardır (Cumhuriyet, 16 Ekim 1936). Bir Suriye gazetesi olan "Fetelarab" isimli gazete, Suriye'nin tabii hududunun Toros dağları olduğunu, Ankara ve Lozan anlaşmalarının da Arap ulusuna karşı bir komplo olduğu iddia etmiştir (Cumhuriyet, 18 Ekim 1936). Yine aynı gazete; Türkiye'nin bu mıntıkaya ve gerekse Suriye'nin birçok geniş bölgelerine karşı beslediği emellerin Türklük meselesinden değil, başka sebeplerden ileri geldiğini ispat edebileceklerini iddia etmişlerdir (Cumhuriyet, 18 Ekim 1936).

Yakın bir zamanda Ankara'ya gelecek olan Fransız sefiri Sancak sorunu üzerinde temalarda bulunacağını ve müzakerelerin yakında Ankara'da başlayacağını söylemiştir (Cumhuriyet, 20 Ekim 1936). Olaylar bu şekilde gelişirken, 29 Ekim kutlamaları yaptığı için Antakya Türk Kız Lisesi kapatılmıştır. Bu hareket Sancakta yankı uyandırmış, hükümete yüzlerce protesto telgrafı çekilmiştir. Diğer taraftan da Sancaktaki bütün okullar protesto maksadıyla grev ilan etmişlerdir. (Cumhuriyet, 4 Kasım 1936). Bu sırada Sancaktan gelen haberler pek te güzel değildir. Bir kısım Ermeniler, Ortodoks Rumlar, Aleviler de dâhil olmak üzere Sancak halkının % 80'i seçimlere katılmıyor, Fransızlar buna rağmen silahlı jandarmaları manga ve bölük halinde kamyonlarla köylere sevk edip, köylüleri zorla seçim alanına getiriyorlar. Fırsat bulanlardan birçoğu firar etmekte, firar edenlere silah kullanılmaktadır. Yine Antakya'daki Yeni Gün gazetesi Fransızlar tarafından kapatılmıştır (Cumhuriyet, 15 Kasım 1936).

Antakya Türklerinin seçimlere katılmama kararı Fransızları çok zor durumda bırakmıştır. Fransızlar milletvekili olması için Kırıkhan'da Mahmud adında bir Türk köylüsüne 5000 Suriye lirası teklif etmişlerse de, Mahmud teklifi reddetmiştir (Cumhuriyet, 15 Kasım 1936). Ayrıca seçimler esnasında yapılan yolsuzluklardan dolayı Fransa'ya çekilen protesto telgrafları arkası kesilmeksizin devam etmiştir. Bazı alman gazeteleri de Türkiye'nin İskenderun-Antakya davasında haklı olduğunu ve yeniden gözden geçirmek istediklerini yazmışlardır (Cumhuriyet, 19 Kasım 1936). Diğer yandan sancaktaki seçimlerin manda idaresinin arzu ettiğinin tam tersi bir şekilde neticelenmesi üzerine halen Şam hükümeti Ziraat müdürü olan Mustafa Kuseyri'de Sancak Halk Komitesi lideri Abdülgani Türkmen'e müracaat ederek milletvekili adaylığından istifasını sunarak, bundan sonra Türk davasına arka çıkacağını yani yardımcı olacağını belirtmiştir. Sancak delegesi M. Doryo da Abdülgani Türkmen'i ziyaret ederek, Türklerin seçimde göstermiş oldukları birliği takdir ettiğini söylemiş ve Humus'a sürgüne gönderilen Türklerin derhal serbest bırakılacağını, ancak bu

konu ile alakalı manalı ve taşkın tezahürat yapılmamasını rica etmiştir (Cumhuriyet, 19 Kasım 1936).

Dönemin dışişleri bakanı Dr. Tevfik Rüştü ARAS, parlamentonun 28 Kasım 1936 tarihindeki toplantısında, Antakya ve İskenderun üzerindeki görüşlerine ve bu meseleyle alakalı Fransa hükümeti ile Türk hükümeti arasında karşılıklı görüş alış-verişlerine dair bilgiler vermiştir. Tevfik Rüştü ARAS, Hatay konusunda mecliste bilgi verirken mecliste “ O alınır” sesleri yükselmiştir. Aras, meseleyi dost Fransa ile dostça halletmek istediklerini, fakat müzakere yerine hukuki anlaşmaları da bertaraf etmek isteyen münakaşalarla karşılaştıklarını ifade etmiştir (Cumhuriyet, 28 Kasım 1936). Bu arada Sancak köylerinde Türklere yapılan zulüm ve işkence tahammül edilmez hal almaya başlamıştır (Cumhuriyet, 4 Aralık 1936). Sancak meselesi hararetle bir şekilde devam ederken yurt dışındaki bazı yayın organları da bu meseleyle alakalı birçok makaleye ve habere de yer vermiştir. “Great Britain And The Erst” isimli haftalık İngiliz dergisi “ Türkiye ve Suriye” başlıklı yazısında özetle:

Suriye'nin güneybatı kısımlarının geleceğini tayin meselesini Fransa'nın Milletler Cemiyetine havaleye hazırlanmakta olduğuna dair çıkan haberler henüz doğrulanmamıştır. Çevrenin büyük bir çoğunluğunda Türklerin oturmaktadır. Meselenin Milletler Cemiyetine havale edildiği takdirde Türkler memnun olacaklardır. Ankara hükümeti ve bilhassa Türk Dışişleri bakanı mutlak surette Milletler Cemiyeti zihniyetini taşıyan insanlardır. Türkler son zamanlarda, Montrö konferansında tamamıyla tatmin edilmiş olduklarında, daha küçük bir mesele olan bu işte aykırı hareket etmeyeceklerine hiç şüphe yoktur. Bugün Türkiye'nin davası yalnız Ortadoğu devletlerinin davası değil, aynı zamanda bütün Avrupa'nın barışsever devletlerinin davası mahiyetindedir. Bu bakımdan Türkiye, Suriye'nin Türkçe konuşan vatandaşlarının geleceği üzerinde duymakta olduğu endişelerinin, tam bir şekilde soruşturulmasını istemekte haklı olduğu gibi, buna kesin bir şekilde kavuşacağına hiç şüphe yoktur. Demişdir (Cumhuriyet, 7 Aralık 1936).

İsmet İnönü'de Tasarruf ve Yerli Mallar Haftasını açarken yaptığı konuşmada Antakya ve İskenderun meselesini bütün çıplaklığıyla ortaya koyarak, Evvela bölgenin emniyetinin alınmasını, sakin bir şekilde konuşabilmek için emniyet konusu Milletler Cemiyetinde bahsedeceğini, Dost ülke Fransa ile konuşacağını, Milletler Cemiyeti sinesinde bir anlaşma çıkmasını ümit ettiğini söylemiştir (Cumhuriyet, 13 Aralık 1936). İsmet İnönü devam ederek, Suriye devletini doğarken muhabbet selamladığını, Fakat doğarken Türk illerini elde etmek hevesleri göstermesini doğru bulmadıklarını söylerken, Milletler Cemiyeti prensiplerine bağlı olduklarını da ifade etmiştir (Cumhuriyet, 13 Aralık 1936). Bu arada Antakya Halk liderlerinden Abdülğani Türkmen'in oturduğu evin kapısına süngülü nöbetçilerin dikildiği, yeni sancak milletvekillerinden Moses Derkalosya'nın emri altında Musa dağındaki Taşnak Ermenilerinin silahlandırıldığı da gelen haberler arasındadır (Cumhuriyet, 13 Aralık 1936).

Sancak sorununun giderek büyümesi ve bu karmaşıklığa tarafların aralarında bir çözüm bulamamaları üzerine; Türkiye ve Fransa, meseleyi 8 Aralık 1936'da Milletler Cemiyeti'ne taşıdılar. 14 Aralık'taki cemiyet toplantısında Türkiye, meseleye girmeden önce Fransız askerlerinin sancaktan çekilerek huzur ortamının sağlanmasını isteyerek, Millet Cemiyetine bağlı tarafsız askerlerin gönderilmesini talep etmiştir. Türkiye'nin asıl istediği Suriye ve Lübnan ile yaptığı gibi Hatay halkıyla da bir antlaşma yapmasını istemiştir. Fransa ise reddetmiştir (Sökmen, 1992:8). Bu arada Hariciye vekili Tevfik rüştü ARAS, Sancağa bağımsızlık verilmesini ve oradaki Fransız askerlerinin geri çekilerek, tarafsız bir kolluk kuvveti gönderilmesini istedi (Cumhuriyet, 15 Aralık 1936). Bunun üzerine Antakya'ya bir gözlemci heyet gönderilmiş ve gazetelerde de Fransa ile doğrudan doğruya müzakerelerin başladığı, Fransa'nın Türk dostluğuna verdiği kıymetin bu meselede daha da belli olacağı gibi haberler çıkmaya başlamıştır (Cumhuriyet, 18 Aralık 1936). Bu arada Türkiye, 17 Aralık 1936 tarihinde Fransa'ya bir nota vermiştir. Bu nota'da Türkiye Cumhuriyeti'nin birçok fedakârlık sonucunda bu zamana kadar elde ettiği haklardan vazgeçilmeyeceği, bu hakların

herhangi bir nedenle değiştirilmesini de onaylanmayacağı belirtilmiştir (Yorulmaz, 1999:234).

Türk basınında çıkan haberlerde, Sancak meselesinin adaletli bir şekilde halledilmesini isteyenlerin Hataylılara bağımsızlık verilmesi gerektiğini yazarken, Suriye ve Lübnan'da çıkan gazetelerde ise tam tersi yazılar yazılmaya başlanmıştır. Beyrut'ta çıkan "Elbeyrak" gazetesi "Tehlike Şimaldedir" başlıklı yazıda şöyle diyor:

Söz kâfi değildir. Şayed bu Türk tehdidi altında Suriye bir tek kişi imiş kıyam etmezse, Türkiye ile meseleyi üzerine alan Fransa nihayet gevşeyecektir. İskenderun limanı askeri sevk ve ticaret yönünden son derece önemlidir. Onsuz Halep büyük bir köy haline gelecektir. Biz Lübnanlılar Milletler Cemiyetinden Suriye halkının tasdikini istiyoruz. Musul Irak'ta kaldığı gibi İskenderun da Suriye'de kalmalıdır. (Cumhuriyet, 23 Aralık 1936).

Diğer bir gazete "Elkabes" gazetesinde ise; Türklerin sancaktaki nüfusun % 25'ini oluşturduğunu, azınlık haklarına saygı göstermeye hazır olduklarını, İskenderun'un Suriye'nin yegane limanı olduğunu ve Suriye'nin onsuz bir çöl olacağını yazmıştır. "Eşşaab" gazetesi de yazdığı bir makalede Sancak ahalisinin % 66'sının saf Arap olduğunu, %33'ünün Türk, Çerkez ve Kürtlerden ibaret olduğunu söylemektedir. (Cumhuriyet, 23 Aralık 1936). Fransız gazetelerinde ise durum daha da farklıdır. Fransız "L'Ere Nouvelle" gazetesi İskenderun işi Türk-Fransız dostluğunu bozmaya değmez derken, "Petit Parisien" gazetesi ise; Temasların gayesinin Cenevre'nin alacağı kararı kolaylaştırmaktır diye yazılar yazmaya başlamıştır (Cumhuriyet, 24 Aralık 1936). Bu sırada Türkiye'ni Londra Büyükelçisi Fethi Okyar Hariciye vekili ile görüşmek üzere 24 Aralık'ta Paris'e gitmiştir. Bu nedenle Hariciye vekili Tefvik rüştü ARAS bu sebepten dolayı Paris'ten dönüşünü ertelemiştir (Cumhuriyet, 25 Aralık 1936).

Görüşmeler devam ederken Fransız devleti Türkiye'nin isteklerine sıcak bakmıyor, yine Türkiye'nin dillendirdiği ortak bir konfederasyon kurulması düşüncesini de kabul etmiyordu. Fransa, Milletler Cemiyetinde yapılan görüşmelerde sancakta yapılacak herhangi bir değişime olumlu bakmasa da, Türkiye'nin konuyu dünya gündemine getirmesi ve yapılan protestolar ile Milletler Cemiyeti bölgeye üç kişiden meydana gelen bir heyeti Sancağa gönderme kararı almıştır (Korkmaz, 2015:95). İsveç, İsviçre ve Hollanda asıllı olan bu gözlemciler 31 Aralık tarihinde göreve başlamış ve bölgeyle alakalı rapor tutmaya koyulmuşlardır (Korkmaz, 2015:95).

Sancaktaki Fransız idaresi gözlemci heyet henüz sancağa varmadan yapılan zulümleri örtbas edip göstermemek için faaliyetlere girişmiştir. Hapse tıkmış yüzlerce Türk serbest bırakılmış, askerler ve makineli kuvvetler Halep'e çekilmiştir. Diğer taraftan Türk halkının gözlemci heyetin yanına yaklaşmaması ve derdini anlatmaması için her türlü tedbirler alınmıştır. Heyetin bulunduğu yerlerin etrafı sıkı bir polis ve jandarma koridoru altındadır (Cumhuriyet, 4 Ocak 1937). Bu arada seçime katılmadıkları için mahkemeye verilen Türklere, Arapça bir celpname gönderilmiştir. Ayrıca celpnamenin Arapça yazılması da Ankara İtilafnamesi gereğince Sancağa verilmesi gereken bağımsızlığın kesinlikle yerine getirilmediğini göstermektedir (Cumhuriyet, 4 Ocak 1937).

Sancak sorununun sürekli olarak gündemde tutulmasından dolayı gerek yurt içi gerekse yurt dışındaki gazete ve dergilerde sık sık bu konu hakkında yazılar çıkmaya devam etmiştir. Ere Nouvelle ve Populaire gazeteleri Türkiye ve Fransa arasında hiçbir ihtilaf olmadığını, ihtilafın Türkiye-Suriye ve Türkiye-Cenevre arasında bulunduğunu yazmaktadır (Cumhuriyet, 10 Ocak 1937). Le Journal gazetesi de Türklerin Sancağı Suriye'ye kesinlikle bırakmayacağını yazmıştır (Cumhuriyet, 10 Ocak 1937). T. Rüştü ARAS, 12 Ocak'ta Basın Birliği Projesi çerçevesinde Türkiye'ye gelen yabancı gazetecilere Parlamento grubunda söylediği gibi Sancak işinde olumlu veya olumsuz bir değişiklik olmadığını tekrarlamıştır

(Ulus, 13 Ocak 1937). Bu arada Fransızlar ve mahalli hükümet memurları tarafından Sancak dışından bir takım Arapların çağrıldığı, bunların silahlandırıldığı ve tehdit unsuru olarak salıverildikleri yönünde haberler gelmektedir. Ayrıca sancağa yeniden ayrı kuvvetler getirildiği de gelen haberler arasındadır (Ulus, 13 Ocak 1937).

24 Ocak 1937 tarihinde İngiliz dışişleri Bakanı'nın da iştirak etmesiyle yapılan müzakereler neticesinde sancak meselesi hakkında Türk ve Fransız delegeleri prensip anlaşmasına vardılar. Bu ilk anlaşmadan sonra Türk ve Fransız delegeler gece 21:30'da Milletler Cemiyetinde ortak bir toplantı yaparak prensip anlaşmasına dair hazırladıkları metinleri birbirlerine verdiler. Raportör M. Sandler'in de katıldığı bu toplantıda kesin anlaşma sağlanmıştır (Cumhuriyet, 25 Ocak 1937). Türk ve Fransız temsilcileri, İsveç Dışişleri Bakanı ve konsey Raportörü Sandler, uzun bir müzakereler sonucunda İskenderun meselesinde esas itibarıyla anlaşmaya vardılar (Cumhuriyet, 25 Ocak 1937). Bütün gazeteler Cenevre'de elde edilen prensip anlaşmasından memnuniyetlerini dile getirmişlerdir. "PetitJournal" proje Ankara'nın onayına bağlıdır, değişikliğe uğrayabilir derken, Umanite ve Eko dö Paris gazeteleri Türkiye ile ortak bir çalışmaya yol açan anlaşmadan dolayı memnuniyetlerini bildirmektedir (Ulus, 27 Ocak 1937).

Müzakereler Türk basınında da olumlu bir hava meydana getirmiştir. Cumhuriyet'te İsmail Müştak, Tan'da Ahmed Emin Yalman, son Posta'da Muhiddin Birgen, bir prensip anlaşmasına varıldığına dair Cenevre'den gelen haberleri memnuniyetle fakat şimdilik ihtiyatla karşıladıklarını ifade ederek, Fransız hükümetinin bizi artık olduğumuz gibi görmeye başladığını, Türkiye'nin asla barışa aykırı harekette bulunmayacağını bütün dünyaca anlaşılmasını ve Müzakerelerin kesin olması durumunda daha da memnun olacaklarını dile getirmişlerdir (Ulus, 27 Ocak 1937). Diğer yandan Suriye'nin Resulayn'e yakın yerinde çıkan veba hastalığının Türkiye'ye geçmesine engel olmak için sınırın Fırat ve Dicle arasında bulunan ve geçici olarak kapatılmış olan Mardin ve Urfa illerine yakın kısımlarının, hastalığın bertaraf edilmiş olması dolayısıyla tekrar açılmasına karar verilmiştir (Resmi gazete, 7 Temmuz 1937).

1937 anlaşmaları ve Hatay'ın Yeni Statüsü

Türkiye'nin yapmış olduğu görüşmeler ve yapılan incelemeler sonucunda 27 Ocak 1937 tarihinde, sancak bölgesine gönderilmiş olan gözlemci heyetinin tutmuş olduğu raporlarda Türkiye açısından olumlu sayılabilecek veya antlaşmanın içeriğine bakarak fırsata çevrilebilecek bazı gelişmeler olduğu görülmektedir (Korkmaz, 2015:95-96). Raportörlükle görevlendirilerek bölgeye gönderilen İsveç temsilcisi Sandlerin tuttuğu raporda;

1-Sancak "ayrı bir varlık" olarak kabul edilecek, içişlerinde tamamen bağımsız kalacak, dışişleri Suriye Devletince yönetilecektir. Fakat Suriye, Milletler Cemiyetinden izin almadan Sancak'ın bağımsızlığına zarar verici bir karar alamayacaktır.

2- Gümrük ve para birliği sağlanacaktır.

3- Sancağın resmi dili Türkçe olacak, başka dillerin kullanımına Milletler Cemiyeti karar verecek.

4- Denetimi Milletler Cemiyetinin atadığı Fransız temsilci aracılığıyla sağlanacak.

5- Yerel bir polis örgütü kurulacak, sancağın ordusu olmayacak.

6- Türkiye ile Fransa bir anlaşma yaparak Sancağın toprak bütünlüğü güvence altına alacaklar.

7- Sancağın statüsü ve temel yasası meclisin onayıyla yürürlüğe konulacak (Ada,2013:128).

Hatay sorununun Türkiye lehine olumlu sonuçlar doğurması üzerine Atatürk ile İnönü arasında karşılıklı telgrafta Atatürk; Hatay'ın geleceğini tayin eden kararı memnuniyetle karşıladığını, bu eserin Cumhuriyet hükümetinin milli meseleler üzerinde ne kadar dikkatle durduğunun yeni bir örneği olduğunu söyleyerek İsmet İnönü'ye ve bakanlara teşekkür etmiştir. İsmet İnönü ise Atatürk'e bir teşekkür telgrafi göndermiştir (Ulus, 28 Ocak 1937).

Türkiye ile Fransa arasında sağlanan uzlaşma, Türkiye'de olumlu karşılanmıştır. İsmet İnönü 29 Ocak 1937'de Meclis'te yaptığı konuşmada, varılan uzlaşmayı Milletler Cemiyetinin bir zaferi olarak nitelemiş ve şöyle devam etmiştir;

Müstakil Suriye Devleti ile münasebet meselesi bizim siyasetimizde daima birinci derecede ehemmiyeti haiz olacak meselelerdendir. On, on beş seneden beri ümit ettik ki eğer Suriye'de müstakil bir devlet vücuda gelirse Suriye ile Türkiye arasında iyi münasebetlerin inkişafı için yeni ve mesut bir devre olacaktır. Eğer Suriye ile Türkiye arasındaki müstakil münasebetler bizim hudutlarımızın emniyetini ve bizim iyi komşuya malik olduğumuz hissini bizde hasıl ederse ve komşumuz da bize iyi hisler beslerse her iki memleketin bundan edeceği istifade büyük olur (İnönü'nün Söylev ve Demeçleri 1919–1946, 1946).

Aylardan beri bekledikleri sevinç haberini alan Hatay halkı adeta bayram yapmıştır. Hatay'da bayraklık kırmızı bez kalmadığından Halep'ten kamyonlar dolusu bez taşınmıştır. Birkaç kendini bilmez Suriyeli büyük zafere karşı koymaya yeltenerek Bazı Türk unsurları Fransızlara karşı tahrik etmeye gayret etmektedir. Suriye gazeteleri hep bir ağızdan Fransızlara hücum etmekte ve Türkçenin resmi dil olarak kabul edilmesini tam hezimet olarak tanımlamaktadırlar (Cumhuriyet, 30 Ocak 1937). Fransız gazeteleri ise anlaşmanın Milletler Cemiyeti ve Türk-Fransız dostluğunu kuvvetlendirdiğini yazmışlardır. İngiltere'nin "Manchester Guardian" gazetesi ise Türk-Fransız anlaşması hakkında Türkiye ve Fransa'nın tatmin olduklarını yazmıştır (Cumhuriyet, 30 Ocak 1937).

TBMM'de ise Atatürk'e, İsmet İnönü hükümetine, Mareşal Fevzi Çakmak'a, milli mesele olan Hatay davasında elde ettikleri başarıdan dolayı resmen teşekkür edilmesi ve kahraman Türk ordusuna selam gönderilmesini oy birliği ile ve sürekli alkışlarla kabul etmiştir. Başbakan İsmet İnönü ise parlamento konuşmasında Hatay meselesinin eski şeklinde kalmasının ne Türkiye'yi, ne Hatay Türklerini, ne Fransa'yı nede Suriyelileri tatmin edebileceğini, bugünkü durumun genç Suriye devleti için büyük faydalar sağlayacağını, Suriye'nin Türkiye gibi kuvvetli bir komşunun barışçıl maksatlarına daha ilk adımda vakıf olmasının büyük bir kazanç olduğunu, Hatay barışının Türkiye ile Suriye arasında yeni aydınlık günlerin başlangıcı olduğunu ifade etmiştir (Ulus, 30 Ocak 1937). Bu arada Hatay davasının Türkiye adına mutlu bir şekilde sonuçlanması üzerine Hatay'dan Meclis Başkanlığına, Başbakan'a, Başbakanlığa, CHP genel sekreterliğine birçok şükran telgrafları gelmiştir (Ulus, 31 Ocak 1937). Ayrıca İstanbul'da büyük bir miting tertip edilerek bütün halk davet edilmiştir (Cumhuriyet, 31 Ocak 1937). İstanbul Bayezid meydanındaki bu mitinge 3 milyon vatanş katılmıştır (Cumhuriyet, 1 Şubat 1937). Sadece İstanbul'da değil Ankara'da da büyük bir miting düzenlenmiştir (Cumhuriyet, 2 Şubat 1937). Sancak meselesi bu şekilde devam ederken 25 Ekim 1937'de Türkiye'de de hükümet değişikliği oldu ve İsmet İnönü yerine Celal Bayar başbakanlığa getirildi. Hükümet değişikliği ve Dersim olayına rağmen Atatürk'ün Sancak politikasında bir değişiklik olmamıştır (Sofuoğlu, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-62/belgeler-isiginda-bagimsiz-hatay-devletinin-kurulusu-ve-turkiye>).

Atatürk, 29 Ekim 1937 tarihinde Ankara'daki Cumhuriyet balosunda yanında Başbakan Celal Bayar, Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras olduğu halde konuğu Romanya Başbakanı Tatarescu, İngiltere ve Fransa Büyükelçileri ile sabaha kadar dış politika üzerinde konuşmuş ve bu konuşma sırasında Sancak meselesini de gündeme getirip, O günlerde Türkiye'yi ziyaret etmekte olan konuğu

Romanya Başbakanı Tataresko ile İngiltere Büyükelçisi yanında Fransız Büyükelçisi HenriPonsot'a:

Ben toprak büyütme dileklisi değilim. Barış bozma alışkanlığım yoktur. Ancak Muahedeye dayanan hakkımızın isteyicisiyim; Onu almazsam edemem. Büyük Meclisin kürsüsünden milletime söz verdim. Hatay'ı alacağım. Milletim benim dediğime inanır. Sözümü yerine getirmezsem onun huzuruna çıkamam; yerimde kalamam. Ben şimdiye kadar yenilmedim; yenilmem, yenilsem bir dakika yaşayamam. Bunu bilerek ve sözümü mutlaka yerine getireceğimi düşünerek Benim dostluğumu lütfen bildiriniz ve doğrulayınız" diyerek, ...dünyanın bu günkü durumunda dostluklara ihtiyacı olduğunu, Sancak meselesinin genel planda Türk-Fransız ilişkilerini, Türk-İngiliz ilişkilerine koşut olarak geliştirebileceğini ifade etmiştir (Sofuoğlu, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-62/belgeler-isiginda-bagimsiz-hatay-devletinin-kurulusu-ve-turkiye>).

Atatürk her platformda Hatay konusundaki kararlılığını göstermişti. Yine bir gün Atatürk, Fahrettin Altay'a:

Paşa biliyor musun ben Cumhurbaşkanlığı bırakıp Hatay'a çete reisi olacağım." Hasan Rıza Soyak da buna benzer olarak, Atatürk'ün düşüncesini kendisine şu şekilde ifade ettiğini söylemiştir: "Defalarca, hatta Fransız sefiri Mösyö Ponsot'ya da açıkça söylediğim gibi, dava benim şahsi davamdır ve icap ederse yine şahsen halletmem gerekir... Böyle bir durumda derhal Devlet Reisliğinden, hatta mebusluktan istifa edeceğim, serbest bir Türk vatandaşı olarak bu işte çalışan arkadaşlarla beraber Hatay topraklarına geçeceğim... Oradaki mücahitlerle ve Anavatandan kaçıp bize katılacağından şüphelenmediğim kuvvetlerle meseleyi yerinde ve içten halletmeye çalışacağım; isterse Türkiye Hükümeti, beni ve arkadaşlarımı asi ilan eder ve hakkımızda takibat da yapar. Demıştır (Birlik, 2010:263-264).

Fransa Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye Dışişleri Bakanlığı arasında yapılan görüşmelerden bir netice alınamamıştı. Bir türlü sonuç alınamayan Türk-Fransız görüşmelerinden sonra iki ülke ilişkilerinin gerginleşmesi sonucunda Milletler Cemiyeti meseleye arabulucu sıfatıyla el atmış ve Konseyin İsveç Temsilcisi M. Sandler sancağa gözlemci sıfatıyla 20 Ocak 1937 tarihinde gönderilmiştir. Taraflar arasında bir çözüm yolunun elde edilmesi için Sandler'in raporu dikkate alınarak ve İngiltere dışişleri Bakanı Eden'in dostça girişimi ile Fransız ve Türk temsilcileri arasında Sancak meselesiyle alakalı olarak ikili görüşmeler düzenlenmiştir. Yapılan bu görüşmeler neticesinde de birtakım prensipler üzerinde anlaşma sağlanmıştır (Akın, 2016:134). Bu arada Yunan gazeteleri de Sancak meselesi hakkında Anlaşmanın Türk tezine uygun bir şekilde halledilmesini memnuniyetle karşılamıştır. Proia gazetesi her iki tarafın samimi bir uzlaşma zihniyeti ile hareket ettiği takdirde en çetin anlaşmazlıkların bile hallolacağını yazmaktadır (Cumhuriyet, 3 Şubat 1937). Bu gelişmeler yaşanırken Cenevre'ye gidecek olan Suriye heyeti Türkiye'ye geldiler. Heyette yeni Suriye hükümetinin Başbakanı Cemil Mardam, Dâhiliye ve Hariciye vekili Sadullah Cabiri'de gelmiştir. Heyet iki gün kaldıktan sonra Cenevre'ye giderek yeni Hatay anlaşmasına bağlı müzakerelerde Suriye adına hazır bulunacaktır (Cumhuriyet, 5 Şubat 1937). Bu sırada Suriyeliler Ankara Radyo idaresine müracaat ederek Suriye gençliğinin Türkiye'ye hürmetle bağlı olduğunu ve Büyük öndere daima duacı olduklarını bildirerek Atatürk'ün bütün şarkın kurtarıcısı olduğunu söylemişlerdir (Cumhuriyet, 6 Şubat 1937).

Diğer yandan gerek Suriye'nin gerekse bütün Arap âlemi, İsmet İnönü'nün Suriye hakkındaki konuşmaları memnuniyetle karşılamışlardır. Olumlu düşünen siyasi çevreler, Türkiye-Suriye arasındaki asıl dostluğun bundan sonra başlayacağını, iki ülke arasında pürüzlü hiçbir mesele kalmadığını, aynı zamanda Suriye hudutlarının Türkiye-Fransa ve Suriye arasında üç taraflı bir anlaşma ile emniyet altına alınacağını kaydederek Suriye hükümetine basiret tavsiyesinde bulunmaktadırlar (Cumhuriyet, 8 Şubat 1937).

Suriye'de Türkiye'ye karşı mevcut olan sempati, son günlerde meydana gelen olaylar sonucunda bir kat daha artmıştır. Bu sempati sonucunda Halep'te Türk-Arap Kardeşlik Cemiyeti adıyla bir cemiyet kurulmuş, bu cemiyete üye olanların sayısı da gün geçtikçe artmaktadır (Cumhuriyet, 8 Şubat 1937). Diğer bir Ortadoğu devleti olan Irak ise Cenevre'de

verilen karardan son derece memnun olmuştur (Cumhuriyet, 9 Şubat 1937). Hatay davası ile alakalı anlaşmazlıkların sürdüğü ortamda Araplarda Türkiye'ye karşı husumet beslemiş, diğer yandan da bazı büyük devletler Arapları Türkiye'ye karşı tahrik etmek istemişlerdi. Hatay davasının bu şekilde hallolması ile bu ortam yumuşamıştır (Cumhuriyet, 10 Şubat 1937).

Bu arada Suriye Başbakanı Cemil Mardam ve Dışişleri Bakanı ile birlikte Fransız Dış işleri Bakanı M. Vienot'u ziyaret etmiştir. Ziyaretin Hatay anayasası ile alakalı olduğu ve Suriyeli devlet adamlarının bu mesele hakkında bazı dileklerde buldukları söylenmektedir. Bu heyetin maksadının, Hatay'ın temel yasası oluşturulurken, Suriye'ce göze alınması lazım gelen noktalara işaret etmektedir (Cumhuriyet, 11 Şubat 1937). Bu konuda Fransız Le Journal gazetesi de Suriye heyetinin Paris'e değil Cenevre'ye gitmesi gerektiğini yazmıştır (Cumhuriyet, 12 Şubat 1937). Ayrıca daha önce gelen haberler arasında Suriye hükümeti Hatay adliyesinin Şam'a bağlanmasını isteyerek Hatay istiklalini dolambaç yollardan sekteye uğratmak için her türlü diplomasi oyununa başvurmaktadır. Görülüyor ki Suriye idarecileri, Hatay'a verilen şeyin bağımsızlık olduğunu anlayamamışlardır. Hatay'ın idare, kanun, adalet, kültür ve ekonomik gelişmesinin yolları henüz açık bir şekilde tespit edilmemiş olmakla beraber bunların yazılışında ve yapılışında nasıl bir yol izleneceğini Fransa delegeleri anlamışlardır (Cumhuriyet, 13 Şubat 1937). Bu arada sancakta tekrar olumsuz propagandaların başladığı yönünde haberler gelmektedir (Cumhuriyet, 14 Şubat 1937) Bu kışkırtmalara bazı Fransız ve mahalli hükümet memurları da katıldığı iddia edilmiştir. Bilhassa Sancak muhafızı ve Antakya kaymakamı Arap Abdülkadir'in Sancakta Araplar tarafından bir ihtilal çıkarılmasına çalıştıkları tespit edilmiştir (Ulus, 14 Şubat 1937).

Konsey kararlarından sonra Suriye'de gösteriler gitgide artmaya başlamıştır. Türkçe konuşanlar, şapka giyenler hakarete uğramaktadır. Suriye'de de Türk diline karşı adeta cephe alınmış durumdadır (Ulus, 15 Şubat 1937). Sancaktaki birçok Alevi ve Ermeni Türk temsilcilerine müracaat ederek kendilerine Türklük ve Hatay'ın bağımsızlığı aleyhinde çalışmalarını için teklif yapıldığını söylemişlerdir. Bütün propagandalara rağmen Suriye halkı da Türk dostluğuna inanmaktadır (Cumhuriyet, 15 Şubat 1937). Türkler ise sükûneti bozacak kışkırtmalardan kaçınmaktadır (Ulus, 16 Şubat 1937). Diğer taraftan Fransız konsolosluğu sancağa gitmek isteyen Türklere Suriye ve Sancak için vize vermemektedir (Cumhuriyet, 16 Şubat 1937). Türklere karşı yapılanlar bunlarla sınırlı kalmamış, bir Suriye gazetesi Türkiye'deki Arap mezarlarının açıldığını ve Arap ölülerinin kemiklerinin dışarıya atıldığını iddia etmektedir. Diğer yandan Suriye vatan partisi bir toplantı yapmış, bu toplantı da Sancağın silahla geri alınması için ne kadar gerekiyorsa Fransızlar verileceği belirtilmiştir (Cumhuriyet, 17 Şubat 1937). Birçok kişi Türklere karşı silah atmayacaklarını açıkça söyledikleri için partiden kovulmuştur (Cumhuriyet, 17 Şubat 1937).

Bu olumsuz haberlerin yanı sıra Hatay'ın temel yasasını hazırlayacak olan uzmanlar komisyonu İcra vekilleri heyetince belli olmuştur. Birinci delege; Hariciye Katip'i Umumisi Numan Menemencioglu, İkinci Delege; MC Daimi temsilcimiz Necmettin Sadık ve danışmanlar gitmiştir (Cumhuriyet, 18 Şubat 1937). Suriye heyeti de Başbakan Cemil Mardam ve Suriye Hariciye Nazırı Sadullah Cabiri, Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Suad Davazı'yı ziyaret ederek kendisiyle dostane bir görüşme yapmıştır (Cumhuriyet, 19 Şubat 1937). Cenevre'ye gidecek olan Türk heyeti de İstanbul'da bir toplantı yapmıştır. Menemencioglu, 22 Şubat tarihinde Cenevre'ye gideceklerini, olumlu sonuç alacaklarını söyleyerek heyette yer alan kişilerin isimlerini söylemiştir (Cumhuriyet, 21 Şubat 1937). Ayrıca Menemencioglu, Hatay Anayasası hakkında da; Hatay devletinin anayasasının da Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Teşkilatı Esasiye kanununda ne varsa aynı olacağını, yalnız meclis teşkilatında bazı değişiklikler olacağını ifade etmiştir (Cumhuriyet, 21 Şubat 1937). Çünkü Hatay tamamen bir Türk yurdudur ve anavatanından kopmaz bağlarla bağlıdır. Bu nedenle Hatay anayasasının Anavatanınkinden başka türlü olmasına mantıken ve maddeten

imkân yoktur demiştir (Cumhuriyet, 22 Şubat 1937) Hatay'ın anayasasını hazırlayacak olan komisyonun işini kolaylıkla bitireceği fikri kamuoyunda hâkim olmaya başlamıştır. Bu komisyon Türk, Fransız, İsveç, Danimarka ve İrlandalı üyelerden meydana gelmektedir. M.C. konseyindeki toplantıya kadar her işin tamamlanmış ve anayasanın tamamıyla hazırlanmış olacağı tahmin ediliyor. Paris'te bulunan Suriye heyeti de Cenevre'ye gelerek müzakerelerde bulunacaktır (Cumhuriyet, 26 Şubat 1937).

Milletler Cemiyetinin aldığı karar gereği Sancağın statüsü ve temel yasası taslağını hazırlamak amacıyla kurulan Uzmanlar Komitesinin 25 Şubat 1937 tarihinde çalışmalarına başlaması öngörüldü. Hatay'ın Milletler Cemiyeti denetimi altında bağımsız bir devlet olma yolunda atılan adımlar Türkiye'nin önemli bir başarısıdır. Cenevre'de yapılan uzlaşma, Türkiye ve Hatay Türkleri arasında sevinçle karşılanırken, Suriye ise tepkiyle karşılanmıştır (Ada, 2013:128-129). Sancağın anayasası ile alakalı müzakereler Cenevre'de başlamıştır. Türk heyeti yazılı bir proje vermiştir. Komite Menemencioğlu tarafından verilen projeleri incelemek için faaliyetlerini bir hafta kadar ertelemiştir (Ulus, 27 Şubat 1937). Cenevre'de müzakerelerin başladığı sürede Suriye'de ayaklanma ve sancakta karışıklıklar yeniden başlamıştır. Türkiye'ye dair konuşmak bile menedilmiştir. Bu arda Suriye Dışişleri Bakanı Sadullah Cabiri sancağı kuvvetle almaktan bahsediyordu (Cumhuriyet, 27 Şubat 1937). Diğer yandan Suriye'de kanlı hadiselerin meydana geldiği yönünde haberler gelmeye başlamıştır (Cumhuriyet, 28 Şubat 1937). Türk köylerine de tecavüzler yapıldığı da gelen haberler arasında yer almaktadır (Ulus, 28 Şubat 1937).

Protestolar devam ederken Cenevre'ye giden heyet te Türkiye'ye dönmüştür. Menemencioğlu, Milletler Cemiyetinin uzman komitesinin Bayır, Bucak ve Hazne bölgelerinin vaziyetini incelerken gözlemci heyetinin iki reisi bölge halkının Türkçe konuşmaları nedeniyle İskenderun Sancağına katılması gerektiği kanaatine vardığını söyleyerek, kendilerinin de aynı tezi savunduğu yönünde açıklamalar yapmıştır (Cumhuriyet, 21 Mart 1937). Bu arada sancaktan sık sık kötü haberler gelmeye devam etmiştir. Kırıkhan'da Mehmet adında bir genç yakasına kırmızı mendil taktığı için tutuklanmıştır. Partizan gruplara silah dağıtma işi de devam etmekte, Türkler aleyhinde eylemler devam etmektedir (Cumhuriyet, 24 Mart 1937). Bir yandan köylere saldıran Türk düşmanları bir yandan da gazeteler vasıtasıyla Türk ahaliyi tehdit etmektedirler (Cumhuriyet, 25 Mart 1937)

Suriye gazeteleri Türk istilasından dem vururken, Suriye çöllerinde yaşayan Arap aşiretleri de kuraklık bahanesiyle amik ovasına getirileceği yönünde haberler gelmektedir (Cumhuriyet, 29 Mart 1937). Suriye'nin her tarafından gelen haberler, memlekette huzursuzluğun giderek artmakta olduğunu göstermektedir (Cumhuriyet, 31 Mart 1937).

Milletler Cemiyeti'nin aldığı karar, Sancak meselesini tamamen çözüme kavuşturamamıştır. Yeni rejimin hemen uygulanmasını isteyen Türkiye, Arapların protesto ve isyan hareketleri ile Fransızların Arapları kışkırtan hal ve hareketleri karşısında, yeni bir takım sıkıntılar ile karşılaşmıştır (Sarinay, 1996:22). Suriye Meclisi Hatay'ı ayrı bir varlık olarak tanıyan bu Antlaşmaları tanınmadığını belirtse de protestolarının etkisi olmamıştır (Şimşir, 1981:169). Sancakta hem Türkçe hem de Arapça resmi dil olarak kabul edilmiş, fakat 40 üyeden oluşan bir meclis tarafından yönetilecektir. Suriye, 1937 antlaşması gereği ayrı bir varlık olarak kabul edilen sancak kararına ne kadar tepki göstermişse de bir şey elde edememiştir (Umar, 2004:228).

Tüm bu gelişmelerin ardından Fransa ile Türkiye bir yandan sancağın toprak bütünlüğünü diğer yandan da Türkiye-Suriye sınırını güvence altına alan anlaşmalar yaptılar (Yerasimos, 1994:198).

Bağımsız Hatay Devleti'nin Kurulması

Milletler Cemiyetinin aldığı karara göre 28 Mart ve 12 Nisan 1938'de seçim yapılacaktır. Seçimlerden önce cemaatlara göre seçmenler kaydedilecek, sonra milletvekillerini seçecek seçmen belirlenecek, en son olarak milletvekili seçimi yapılacaktır. Türkiye ile Fransa arasında güvenli bir ortamda seçim yapılabilmesi için askeri bir anlaşma imzalandı. Anlaşmaya göre, Hatay'da asayışı 6000 kişilik bir güç sağlayacak; bu gücün 2500'ü Türkiye, 2500'ü Fransa ve 1000 kişi de Hatay tarafından karşılanacak (Tekin, 2000:223-224).

Bu arada silahlı ermeni çeteleri sokaklarda dolaşarak Türk temsilcileri tehdit ederek, Türk köylerinde yağmacılığa devam etmiş ve iki Türk'ü öldürmüşlerdir (Akşam, 1 Haziran 1938). Yaralı Türkler de, Fransız hastaneleri kabul etmediği için Dörtöyl' a gelmişlerdir (Akşam, 2 Haziran 1938). Bu gelişmeler karşısında açıklama yapan Türkiye cumhuriyeti Başbakanı Celal Bayar, Hatay meselesinde çok yakında iyi bir neticeye varılacağını söylemiştir (Akşam, 3 Haziran 1938). Fakat Suriyeliler Türk düşmanlığına devam etmekte ve Türklük aleyhinde mücadele etmektedirler (Pehlivanlı, 1998:199). Şiddetlerin artması nedeniyle sancakta sıkıyönetim ilan edildi (Akşam, 5 Haziran 1938). Fransız gazeteleri de Türk- Fransız dostluğunun öneminden bahsederken, Türklerin Hatay'da 22 milletvekili kazanacağından söz ediyordu (Akşam, 6 Haziran 1938). Sıkıyönetim ilan edildikten sonra, Fransız hükümetinin de aldığı şiddetli tedbirler sayesinde Hatay'daki durum yeniden normal şekline dönmeye başladı (Akşam, 11 Haziran 1938).

Seçimlerin güvenli bir ortamda yapılabilmesi vesilesiyle ve Hatay'da sağlıklı bir seçim ortamının olmamasından dolayı Türkiye ile Fransa arasındaki anlaşma gereği ve Bakanlar Kurulu sonrasında çıkan karar gereğince 23 Haziran'da görüşmeler yapmak üzere Genelkurmay 2.Başkanı olan Asım Gündüz Hatay' a gitmiştir (Kızılırmak, 2012:224). Askeri heyet İskenderun ve Antakya'da halkın coşkun tezahüratlarıyla karşılandı (Akşam, 13 Haziran 1938). Fransız Dışişleri Bakanı Türk heyetini kabul ederek görüşmelere başladı (Akşam, 14 Haziran 1938). Orgeneral Asım Gündüz'ün yaptığı görüşmelerin neticesinde 2500 kişiden oluşan Türk Birliği'nin Antakya'ya gitmesine karar verilmiştir (Kızılırmak, 2012:224). Görüşmeler samimi bir ortamda devam ederken, çok yakın bir zamanda bir neticeye varılacağı gelen haberler arasındadır (Akşam, 18 Haziran 1938). Suriye gazeteleri de Hatay meselesinde Arap memleketlerinin Türkiye'ye hak vermesini sindiremiyordu (Akşam, 19 Haziran 1938). Arap ajansı, Irak hükümetinin bu meselede açıktan açığa Türkiye'nin yanında olduğunu ve Suriye'nin sancağı Türkiye'ye teslim ederek anlaşmasını tavsiye ettiğini bildirmiştir (Akşam, 19 Haziran 1938).

3 Temmuz 1938 tarihinde de Türkiye ile Fransa arasında Sancağın güvenliğinin sağlanması amacıyla alınacak tedbirlerle alakalı askeri bir anlaşma imzalandı (Dağıstan-Sofuoğlu, 2008:86). Türk birliğinin bugün yarın Hatay'a gireceği bildirilmiştir (Akşam, 21 Haziran 1938). Anlaşma gereği Kurmay Albay Şükrü Kanatlı'nın komuta ettiği 2500 kişilik Türk birliği 5 Temmuz 1938 günü Hatay'a geldi. 7 Temmuz'da Antakya'ya girdi. Bu tarihten on gün sonra Türkiye'nin Hatay Fevkalade Murahhaslığına atanan Cevat Açıkalın Antakya'ya geldi. Abdülgani Türkmen başkanlığında, Abdurrahman Melek ve Colonel Collet'den oluşan yeni bir seçim komisyonu kuruldu. 22 Temmuz 1938 de seçim çalışmaları başladı (Tekin, 2000:224). Bu komisyon karma bir komisyon olacaktır (Akşam, 27 Haziran 1938). Böylece Hatay meselesinin büyük çoğunluğu halledilmiş, yalnız Hatay'da bulunacak iki taraf kuvvetlerinin miktarı tespit edilememiştir (Akşam, 27 Haziran 1938). Ayrıca Türkiye, hem seçimlerde çoğunluğu sağlamak, hemde kurulacak olan Hatay devletinde görevlendirilmek üzere Hatay doğumlu olanları 1938 senesinden itibaren Hatay'a göndermeye başlamıştır (Sarıay, 1996:30-31).

Yapılan hazırlıklar sonucunda seçimler yapıldı ve Hatay Meclisi 2 Eylül 1938 tarihinde açıldı. Resmi dilin Arapça ve Türkçe olmasına rağmen, seçilmiş olan milletvekilleri yeminlerini Türkçe yaptılar. Yeni kurulan bu devletin ismini de Hatay Cumhuriyeti olarak değiştirdiler (Korkmaz, 2015:98). Yemin töreninin yapılmasından sonra, 40 milletvekilinin oyu ile devlet başkanlığına Tayfur Sökmen seçildi. Abdülgani Türkmen meclis başkanlığına getirildi. Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen, Hükümeti kurma görevini de Abdurrahman Melek'e vermiştir. Yeni kurulan hükümette mevki ve isimler şu şekildedir;

Cumhurbaşkanı: Tayfur Sökmen

Abdurrahman Melek: Başbakan, İçişleri, Dışişleri, Emniyet ve Savunma Bakanı

Ahmet Faik Türkmen: Kültür ve Sağlık Bakanı

Cemal Baki: Maliye ve Gümrük Bakanı

Kemal Alpar: Nafia ve Ziraat Bakanı

Cemil Yurtman: Adliye Bakanı (Korkmaz, 2015:98).

Hatay Devletinin bayrağı Türkiye'nin bayrağına çok benziyordu. Hatay Cumhuriyeti Bayrak Kanunu birinci maddesinde: "Hatay Cumhuriyetinin bayrağı; Al zemin üzerine beyaz bir ay ve (etrafi beyaz ve ortası al) bir yıldız konmak suretiyle yerli şaldan yapılır" ifadesi yer almaktadır (Yavuz, 2005:293).

Hatay Devleti bağımsız olduktan sonra Türkiye ile Fransa arasındaki ilişkiler hızlı bir şekilde gelişmeye başladı (Sandıklı, 2008:62). Hatay devleti kurulmadan önce Fransa, Türkiye'ye İskenderun limanını yılda 1 Fransız altın lirası karşılığında sembolik bir rakam ile kiralamıştı. Buradan da anlaşılacağı gibi İskenderun limanı bir Türk limanı olmuş, Türk memurlar tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Diğer taraftan da Merkez bankası bir tane şube açarak faaliyete geçirmiştir (Çelenk, 1997:100). Hatay devletin Anayasası ise özetle şöyledir:

- 1- İçişlerinde serbest, Cumhuriyet rejimi ile idare edilen, Türk çoğunluğuna dayanan ayrı bir devlettir.
- 2- Devletin merkezi Antakya'dır.
- 3- İrk, dil, din farkı gözetmeksizin bütün vatandaşlar aynı haklara sahiptirler.
- 4- Yasama yetkisi halk adına HMM tarafından kullanılır.
- 5- Kanun koyma HMM üyelerine aittir (Tekin, 2009:47).
- 6- Vekiller meclise girdiğinde şu yemini ederler:

Vatan ve milletin saadet ve selametine ve milletin bilakaydüşart hakimiyetine mugayir bir gaye takip etmeyeceğime ve Cumhuriyet esaslarına sadakatten ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veririm.

- 7- Devlet reisi meclis tarafından 5 seneliğine seçilir. Reis seçilmesinin akabinde şu yemini eder:

Devlet reisi sıfatıyla müstakil Hatay Devletinin kanunlarına, Cumhuriyet esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Hatay vatandaşlarının saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle mesai sarf edeceğime ve Hatay halkının emniyetine teveccüh edecek her tehlikeyi kemal-i şiddetle men, Hatay'ın şan ve şerefini vikaye ve i'laya ve deruhde ettiğim vazifenin icabına nefsimi hasretmekten ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veririm. (Tekin, 2009:48).

Hatay Millet Meclisinin açılışında konuşma yapan milletvekilleri duygularını dile getirmiştir. Bunlardan Samih Azmi Ezer yaptığı konuşmada;

Kurtuluş güneşi bütün o karanlıkları ebediyen sildi 20 yıl bugünün hasretini nasıl çektik arkadaşlar? Bu gün ne kadar sevinsek, bayram etsek azdır. Çünkü hasret sona erdi diyerek herkesin duygularını dile getirmiştir (Konuralp, 1996:164).

Kurulan hükümet Mecliste programını okuyup güvenoyu aldı ve 6 Eylül itibariyle çalışmalara başladı. Daha sonra Hükümet ihtiyaç duyulan kurumları oluşturma yoluna gitti. Aynı tarihte Hatay devletinin başkenti olarak Antakya kabul edildi. Türkiye’de bağımsız Hatay Devleti’ne acil ihtiyaçlarını karşılamak için 50000 TL ödenek göndermiştir. Böylece bağımsız Hatay Devleti tarih sahnesine çıkmış ve bütün kurumlarıyla çalışmaya başlamıştı (Sofuoğlu, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-62/belgeler-isiginda-bagimsiz-hatay-devletinin-kurulusu-ve-turkiye>).

Hatay Devletinin kurulması ile birlikte Türkiye ile yakın ilişki içine girilmiş ve Türkiye’nin etkinliğini artmıştır (Sökmen, 1992:112). Bu durum da ileride Hatay’ın Türkiye’ye bağlanma ihtimalini yüksek olması ihtimalinden dolayı Fransız ve Suriyeli devlet adamlarını endişe duymaya başlamışlardır. Diğer yandan yeni kurulan Hatay Devletinin Türkiye’nin uyguladığı kanunları yürürlüğe koyması ve adeta anavatanın bir parçası gibi davranması, Suriye ve Fransa Devletlerinin aşırı bir telaş içerisine girmişlerine neden olmuştur. Bundan dolayı da 11 Mayıs 1938 tarihinde Suriye Devleti 20 Ekim 1938 tarihinde de Fransa Devleti gümrük kapılarını tek taraflı olarak kapattığını duyurmuştur. Böyle yaparak Hatay’ın diğer devletlerle bağlantısını keserek maddi açıdan bir çöküntüye uğratma ve yıpratma planı uygulamak istemişlerdir (Korkmaz, 2015:98-99).

Bu olaylar karşısında Hatay Devleti ise Türkiye’nin kanunlarını uygulamayı devam edip, memur maaşlarını Türk parası ile vermeye başlamıştır. Ayrıca Türkiye ile olan ticari sınırları, gümrük uygulamasını, kaldırmış ticari serbestliği başlatmıştır. Fransızlar yaptıklarının yanlış olduğunu anlayarak Hatay Devletinden özür dilemişler ve yaptıkları hatayı telafi edeceklerinin söylemişlerdir. Bu durum karşısında Tayfur Sökmen:

O akşam Hatay mebuslarından Abdurrahman Mürseloğlu, Elçi Cevat Açıkalin ve Başyaver Zihni beyleri, Şükrü Kaya Bey’e vaziyeti anlatan bir mektupla Ankara’ya gönderdim. Şükrü Kaya Bey durumu Başvekil Celal Bayar Bey’e arz etmiş. İki gün içinde alınan bir karar ile Türkiye hududu Hatay Devleti ne açıldı. Bu suretle ticari isler Türkiye ile başlayınca, Fransızlar yanıldıklarını anlayıp, telaşa düştüler. Fransız murahhasının görüşme talebini bir gün gecikme ile kabul ettim. Ve “Özür dileyip, Suriye hududunu açacakları”nı söylemesi üzerine, “Siz açsanız da biz bir daha açmayacağız. Bundan böyle uçaklarınızın Hatay semalarında uçmasına da izin vermeyeceğiz” dedim. Daha önceki ziyaretlerinden tamamen değişik, yumuşak, fakat bozuk bir tavırla yanımdan ayrıldı. Suriye–Hatay hududunun karşı bir davranış olarak Hatay Devleti tarafından kapatılmasının, Anavatan Türkiye Cumhuriyeti’nce tasvip edilip, Türkiye hududunun açılması, Fransızlara karşı tutum ve davranışlarımızı kuvvetlendirdiği gibi Hataylıları da son derece sevindirip memnun etmiştir...diyerek cevap vermiştir (Sökmen, 1992:53).

Bağımsız Hatay Cumhuriyeti kurulduğunda Türkiye Cumhuriyeti’nin yönetici kadrosunun tepkilerini Hasan Rıza Soyak anılarında şöyle bahsediyor. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Başbakan Celal Bayar’a çektiği telgrafta:

Bugün Hatay Millet Meclisi’nin açılması ve Devlet Reisinin intihabı suretiyle Hatay Devleti’nin teessüs ettiğine Hariciye’den verilen malumat üzerine muttali oldum; Cumhuriyet Hükümeti’nin bu muvaffakiyetini tebrik ederim... diyerek Celal Bayar Hükümetine gösterdikleri çalışmalardan ötürü duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.

Buna karşılık Başbakan Celal Bayar’da:

Yüksek sevk ve idarenizle Büyük milletimizin bir hizmetinde Ulu Şefimizin iltifat ve tebrikine nail olmak gibi bizim için tasavvur edilebilen en büyük saadete ulaştırdığınız Cumhuriyet Hükümetinin, yürekten gelen minnet ve şükranlarını arz eder, sonsuz bağlılıklarımın en derin tanzimlerimin lütfen kabul buyurulmasını istirham ederim. diyerek Atatürk’e saygılarını sunmuştur (Akın, 2016:137).

Bu tarihten sonra da Hatay devleti Türkiye yanlısı tavır ve kararlarını devam ettirmiştir. Türk devleti de yardımlarını esirgememiştir.

Sonuç

Mondros anlaşmasından sonra İngiliz tarafından işgal edilen İskenderun ve çevresi ile Çukurova, Antep, Maraş ve Urfa daha sonradan Fransızların işgaline terk edilmiştir. San Remo konferansında alınan karar sonrası Suriye sınırları içerisinde yer alarak Fransız mandasına bırakılmıştır. 1921 Ankara itilafnamesi ile Türkiye'nin güney sınırları dışında kalan Sancak bölgesi, daha sonra Halep yönetimine bağlanmıştır. Bu karar hem Sancak halkını hem de Türk halkını derinden üzmüştür.

1936 yılında Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık verme çabaları sonucunda Sancak(Hatay) sorunu ortaya çıkmıştır. Osmanlı döneminde İskenderun sancağı olarak adlandırılan bölge'ye Atatürk tarafından Hatay adı verilmiştir. Bölgenin Türk kimliğine vurgu yapmak için kullanılmaya başlayan Hatay ismi Güneş-Dil teorisine göre türetilmiştir. Mustafa Kemal, Sancak konusunu milli bir mesele sayarak yoğun bir çaba göstermiştir. Sancak sorununun giderek büyümesi sonucunda mesele Milletler Cemiyetine taşınmıştır. Milletler Cemiyeti de bir gözlemci heyet göndererek bir rapor hazırlanmasını istemiştir. Gözlemci heyetin tuttuğu raporlar sonucunda Hatay'a yeni statüsü verildi ve içişlerinde tamamen bağımsız kalacak, dışişleri Suriye Devletince yönetilmesi kararlaştırıldı. Milletler Cemiyeti, 28 Mart ve 12 Nisan 1938'de seçimlerin yapılmasına karar verdi. Seçimler sonucunda Hatay Meclisi açıldı. Kurulan bu yeni devletin adı Hatay Cumhuriyeti olarak değiştirildi. Bir yıla yakın bir zaman bağımsız kalan Hatay Devleti Türkiye'nin kararlı tutumu ve gayretleri sonucunda İsmet İnönü döneminde uzun bir zaman sonra Anavatan'a katılmıştır.

Kaynakça

Gazeteler

- Akşam, 1 Haziran 1938.
- Akşam, 2 Haziran 1938.
- Akşam, 3 Haziran 1938.
- Akşam, 5 Haziran 1938.
- Akşam, 6 Haziran 1938.
- Akşam, 11 Haziran 1938.
- Akşam, 13 Haziran 1938.
- Akşam, 14 Haziran 1938.
- Akşam, 18 Haziran 1938.
- Akşam, 19 Haziran 1938.
- Akşam, 21 Haziran 1938.
- Akşam, 27 Haziran 1938.
- Cumhuriyet, 2 Ekim 1936.
- Cumhuriyet, 2 Ekim 1936.
- Cumhuriyet, 4 Ekim 1936.
- Cumhuriyet, 4 Ekim 1936.
- Cumhuriyet, 10 Ekim 1936.
- Cumhuriyet, 16 Ekim 1936.
- Cumhuriyet, 18 Ekim 1936.
- Cumhuriyet, 18 Ekim 1936.
- Cumhuriyet, 20 Ekim 1936.
- Cumhuriyet, 4 Kasım 1936.
- Cumhuriyet,15 Kasım 1936.
- Cumhuriyet, 15 Kasım 1936.
- Cumhuriyet,19 Kasım 1936.

Cumhuriyet,19 Kasım 1936.
Cumhuriyet,19 Kasım 1936.
Cumhuriyet,28 Kasım 1936.
Cumhuriyet, 4 Aralık 1936.
Cumhuriyet,7 Aralık 1936.
Cumhuriyet,13 Aralık 1936.
Cumhuriyet,13 Aralık 1936.
Cumhuriyet, 13 Aralık 1936.
Cumhuriyet, 15 Aralık 1936.
Cumhuriyet, 18 Aralık 1936.
Cumhuriyet, 23 Aralık 1936.
Cumhuriyet, 23 Aralık 1936.
Cumhuriyet, 24 Aralık 1936.
Cumhuriyet, 25 Aralık 1936.
Cumhuriyet, 4 Ocak 1937.
Cumhuriyet, 4 Ocak 1937.
Cumhuriyet, 10 Ocak 1937.
Cumhuriyet, 10 Ocak 1937.
Cumhuriyet, 25 Ocak 1937.
Cumhuriyet, 25 Ocak 1937.
Cumhuriyet, 30 Ocak 1937.
Cumhuriyet, 30 Ocak 1937.
Cumhuriyet, 31 Ocak 1937.
Cumhuriyet, 1 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 2 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 3 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 5 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 6 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 8 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 8 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 9 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 10 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 11 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 12 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 13 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 14 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 15 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 16 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 17 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 17 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 18 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 19 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 21 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 21 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 22 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 26 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 27 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 28 Şubat 1937.
Cumhuriyet, 21 Mart 1937.
Cumhuriyet, 24 Mart 1937.

Cumhuriyet, 25 Mart 1937.
 Cumhuriyet, 29 Mart 1937.
 Cumhuriyet, 31 Mart 1937.
 Ulus, 13 Ocak 1937.
 Ulus, 13 Ocak 1937.
 Ulus, 27 Ocak 1937.
 Ulus, 27 Ocak 1937.
 Ulus, 28 Ocak 1937.
 Ulus, 30 Ocak 1937.
 Ulus, 31 Ocak 1937.
 Ulus, 14 Şubat 1937.
 Ulus, 15 Şubat 1937.
 Ulus, 16 Şubat 1937.
 Ulus, 27 Şubat 1937.
 Ulus, 28 Şubat 1937.

Resmi Gazete, Sayı: 2994, Kararname No: 2293, 5 Mayıs 1935.

Resmi Gazete, Kararname No: 6987, Sayı: 3650, 7 Temmuz 1937.

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

- Akçora, E. (1995). Hatay'ın ilhakının Türk dış politikasındaki yeri. *Atatürk araştırma merkezi dergisi*, 11(32), Temmuz-1995, ss.379-405.
- Akın, N. (2016). Celal Bayar' n başbakanlığı döneminde Türk dış politikası. *Tarih ve gelecek dergisi*, 2(1), Yıl:2
- Armaoğlu F. (1992). *Siyasi tarih (1914-1980)*, c.1, Türkiye iş bankası kültür yayınları, 8. Baskı, Ankara
- Atabey, F. (2015). Türk-İngiliz siyasi ilişkileri (1936-1939). *History studies*, 7(1).
- Ateş S. (2018a). *Türkiye'de din politikaları ve din-siyaset ilişkisi-cumhuriyet döneminde din politikaları ve din-siyaset ilişkisi (1946-1960)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Ateş, S. (2018b). 12 Eylül 1980 darbesi ile 28 Şubat 1997 Darbesi arasında din-siyaset ilişkileri ve din eğitimi politikaları. *Avrasya uluslararası araştırmalar dergisi*, 6(13).
- Aydoğan, E. (2007). Kliment Yefromoviç Voroşilov'un Türkiye'yi ziyareti ve Türkiye-Sovyet Rusya ilişkilerine katkısı. *Ankara üniversitesi Türk inkılâp tarihi enstitüsü Atatürk yolu dergisi*, 39, Ankara
- Ayrancı, Z. Ş. (2006) *Türkiye-Suriye ilişkileri*. (Basılmamış yüksek lisans tezi), Eskişehir: Anadolu üniversitesi,
- Bıyıklı M. (2006). *Batı işgalleri karşısında Türkiye'nin Ortadoğu politikaları: Atatürk Dönemi*, Gökkuşbe yay, İstanbul
- Bıyıklı M. (2008). *Türk dış politikası; Cumhuriyet dönemi-2*, Gökkuşbe yayınları, İstanbul
- Bıyıklı, M. (2008). Kemal Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin Ortadoğu'ya yönelik siyasi ve askeri yaklaşımları ve politikaları (1917-1938). *Türk dış politikası: cumhuriyet dönemi-2*, Editör: Mustafa Bıyıklı, Gökkuşbe yay, İstanbul
- Birlik, G. K. (2010). Celal Bayar'ın başbakanlığı İsmet İnönü'den devralması ve bunun siyasi müsteşarlık üzerine etkisi. *Ankara üniversitesi Türk İnkılâp tarihi enstitüsü Atatürk yolu dergisi*, 12(46), Ankara
- Birsel, Haktan & Özkaya Duman, O. (2012). Le Sandjak Est Turc (Sancak Türk'tür) broşüründe İskenderun sancağı sorunsalı. *Ankara üniversitesi Türk inkılâp tarihi enstitüsü Atatürk yolu dergisi*, 50, Ankara
- Bozkurt, G. (2013). Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası(Türkiye cumhuriyetinin 80. Yılı Özel Sayısı). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:19, sayı:56, Ankara
- Budak M. (2003). *İdealden gerçeğe: Misak-ı milliden Lozan'a dış politika*, Küre yay, 2.Baskı, İstanbul.

- Çağdaş Türkiye tarihi, Mersin üniversitesi yayınları, Mersin, 2002.
- Çelenk S. (1997). *Hatay'ın kurtuluş mücadelesi Anıları*, yay. Haz: Günay Çelenk, Antakya gazeteciler cemiyeti yay, Antakya
- Çelik, M. E. (2017) İngiliz Büyükelçilik Raporlarında Türk dış Politikası(1933-1937). *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2
- Çelik, M. E. (2018). Türkiye'nin Sadabad Paktı ekseninde şekillenen Ortadoğu politikası. *History studies*, 10(8).
- Çeliker, İ. (2018). Atatürk'ün Ortadoğu politikası. *Tarih okulu dergisi (TOD)*, XXXIV
- Çoker F. (1996). *Türk parlamento tarihi (1931-1935) 5. Dönem*, c.1, TBMM Vakfı yayınları, Ankara
- Dağıstan A. & Sofuoğlu, A. (2008). *İşgalden katılıma Hatay*, Phoenix yayınevi, Ankara
- Dağıstan, A. & Sofuoğlu, A. (2005). Arşiv belgeleri ışığında sancak (Hatay)'ın bağımsızlık sürecinin ilk aşaması ve Türkiye. *Atatürk araştırma merkezi dergisi*, 21(61), Ankara.
- Eroğlu, H. (1982). *Türk inkılap tarihi*, MEB basımevi, İstanbul
- Gönlübo, L, M. & Sar, C. (1997). *Atatürk ve Türkiye'nin dış politikası*, Atatürk araştırma merkezi yayınları, Ankara
- Gönlübol, M. & Kürkçüoğlu, Ö. (2000). Atatürk Dönemi Türk dış politikasına genel bir bakış. *Atatürk dönemi Türk dış politikası(makaleler)*, yay. Haz: Berna Türkdoğan, Ankara
- Güneş, İ. (2003). *Türk parlamento tarihi 5. dönem (1935-1939)*, c. 1, TBMM Vakfı yayınları, Eskişehir.
- Hatipoğlu, S. (2001). *Türk-Fransız mücadelesi (orta Toros geçitleri, 1915-1921)*, AAM yayınları, Ankara
- Hatipoğlu, S. (2001b). Hatay'ın kurtuluşunun fikri temelleri. Anavatana katılımının 60.yıldönümünde Hatay, Atatürk araştırma merkezi yayınları, Ankara
- İleri, İ. (2005). Türkiye'nin dış politikası. *Ankara üniversitesi Türk inkılâp tarihi enstitüsü Atatürk yolu dergisi*, s:35-36, Ankara
- İnan, A. (1998). *Türkiye cumhuriyeti ve Türk devrimi*, TTK, 4.Baskı, Ankara
- İnönü'nün Söylev ve Demeçleri 1919-1946*, TİTE Yayınları, İstanbul, 1946.
- Kınross, L. (1973). *Atatürk; bir milletin yeniden doğuşu*. (Çev. Ayhan Tezel) 5.Baskı, Sander yay, İstanbul
- Kızılırmak, A. (2012). *Askeri ve siyasi yönleriyle Kazım Özalp*, TBMM Kültür, Sanat ve yayın kurulu yayınları, Ankara
- Kocabaş, S. (2007). *Atatürk dönemi (1932-1938)*, c. 2, İstanbul
- Konuralp, N. A. (1996) *Hatay'ın kurtuluş ve kurtarılış mücadelesi tarihi*, İskenderun, 1996.
- Korkmaz, S. (2015). *Türkiye-Suriye ilişkileri (1946-1960)*. (Basılmamış doktora tezi) Kahramanmaraş: Sütçü İmam üniversitesi,
- Köni, H. (1989). Hatay sorununa yeni bir bakış. *Atatürk Yolu*, 3, Ankara
- Melek, A. (1991). *Hatay nasıl kurtuldu*, TTK, Ankara
- Meriç, Ö. (2009). *Türkiye'nin doğu politikası ve Bağdat Paktı*, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Ankara: Ankara üniversitesi.
- Mursalıoğlu, M. (2001). "Misak-ı Milli ve bağımsızlığa doğru Hatay tarihi", Anavatana katılımının 60.yıldönümünde Hatay, Atatürk araştırma merkezi yayınları, Ankara
- Pehlivanlı, H. (1998). Atatürk dönemi milli emniyet hizmetleri teşkilatı istihbarat raporlarında Hatay meselesi. *Atatürk araştırma merkezi dergisi*, 14(40), Ankara
- Sandıklı, A. (2008). *Atatürk'ün dış politika stratejisi ve Avrupa birliği*, Beta yay, 1.Baskı, İstanbul
- Sarınay, Y. (1996). Atatürk'ün Hatay politikası-1 (1936-1938). *Atatürk araştırma merkezi dergisi*, 12(34), Ankara

- Sarınay, Y. (2001). Atatürk dönemi Türk dış politikası ve Hatay. Anavatana katılımının 60.yıldönümünde Hatay, *Atatürk araştırma merkezi yayınları*, Ankara
- Saygı, T. (2015). Lozan Antlaşması'nda Musul sorunu ve Hatay meselesi. *Yalova üniversitesi sosyal bilimler dergisi*, 10, Yalova
- Serhan, A. (2013). *Türk-Fransız ilişkilerinde Hatay sorunu (1918-1939)*, İstanbul bilgi üniversitesi yayınları, 2.Baskı, İstanbul
- Sonyel, S. (1995). *Türk kurtuluş savaş ve dış politika*, c.1, TTK, Ankara
- Soylu, P. Ü. (2017). Kaostan barışa köprü: balkan Pakti'nin inşası(1928-1934). *Tarih okulu dergisi (TOD)*, XXIX.
- Soysal, İ. (1985). Hatay sorunu ve Türk-Fransız ilişkileri. *Belleten*, XLX(193).
- Soysal, İ. (2000). *Türkiye'nin siyasal andlaşmaları, c.1 (1920-1945)*, TTK, 3.Baskı, Ankara
- Sökmen, T. (1992). *Hatay'ın kurtuluşu için harcanan çabalar*, TTK, Ankara
- Şimşir, B. N. (1981) "Atatürk'ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri", *Belleten*, Cilt: XLVII, Sayı:177
- Tekin, M. (2000) *Hatay tarihi (Osmanlı dönemi)*, Atatürk kültür merkezi yayınları, 1.Baskı, Ankara.
- Tekin, M. (2009). *Hatay devleti millet meclisi zabıtları*, Atatürk araştırma merkezi yayınları, Ankara.
- Tunçay, M. (1976). Hatay Sorunu ve TBMM. *Türk Parlamentoculuğunun ilk Yüzyılı (1876-1976)*, Haz: Siyasi İlimler derneği, Ankara
- Turan, Ş. (1996). *Türk devrim tarihi-3: yeni Türkiye'nin oluşumu (1932-1938)*, Bilgi yay, 1.Baskı, Ankara.
- Turan, Tufan-Turan, Esin Tüylü. (2011). Cumhuriyet Ve Ulus Gazetelerinde Saadâbad Pakti'nin İmzalanmasının Yansımaları. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume:6/3
- Türkiye Cumhuriyeti tarihi-2*, AAM yayınları, Sekreteryaya: Hüseyin Tosun, Ankara, 2005.
- Türkmen, İ. (2014). Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası. Editörler: Atilla Sandıklı-Erdem Kaya, *Ortadoğu'da değişim ve Türkiye*, Bilgesam Yayınları, İstanbul
- Uluslan, Ş. (2008). Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (cemiyet-i akvam) Girişi -Öncesi Ve Sonrası. *Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII/16-17
- Umar, Ö. O. (2004). *Osmanlı yönetiminde ve Fransız mandası döneminde Suriye'de Arap bağımsızlık hareketleri (1908-1938)*, ATAM yayınları, Ankara.
- Umar, Ö. O. (2010). Cumhuriyet Döneminde Atatürk'ün Ortadoğu Politikası (1923-1938). *FÜ Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, cilt:6, sayı:2, Elazığ
- Ünal, T. (2001) *Türk siyasi tarihi*, c.2, yay. Haz: Ali Güler- Suat Akgül, Berikan yay, 1.Baskı, Ankara
- Yavuz, C. (2005). *Geçmişten geleceğe Türkiye-Suriye ilişkileri*, Ankara ticaret odası yayınları, Ankara
- Yerasimos, S. (1994). *Milliyetler ve sınırlar; Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*. (Çev. Şirin Tekeli) İletişim yay, 1.Baskı, İstanbul.
- Yorulmaz, Ş. (1999). Fransız manda yönetimi döneminde İskenderun sancağı (Hatay)'nın sosyo-ekonomik ve siyasal durumuna ilişkin bazı kayıtları (1918-1939). *Ankara üniversitesi Türk inkılap tarihi enstitüsü Atatürk yolu dergisi*,6(22), Ankara

İnternet kaynakları

- Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk dönemi Türk Dış Politikası, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-56/aturk-donemi-turk-dis-politikasi>, 30.04.2018.
- Sofuoğlu, Adnan. Belgeler Işığında Bağımsız Hatay Devleti'nin Kuruluşu ve Türkiye, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-62/belgeler-isiginda-bagimsiz-hatay-devletinin-kurulusu-ve-turkiye>, 27.02.2018.